

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

Дипломна робота
на здобуття першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
на тему:

«Громадсько-політична діяльність Євгена Сверстюка»

студентки IV курсу, групи СОІ-41
спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

Левенець Юлії Андріївни

Керівник:

Паска Богдан Валерійович

кандидат історичних наук,
ст. викладач

Рецензент:

Райківський Ігор Ярославович

доктор історичних наук, професор

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Формування світогляду та становлення особистості.....	7
Розділ 2. Дисидентський період громадсько-політичної діяльності.....	17
2.1. Участь в українському національному русі в 1960-х – на початку 1970-х рр.....	17
2.2. Боротьба проти режиму в умовах ув'язнення й заслання (1972-1983 рр.).....	24
Розділ 3. Громадська активність в незалежній Україні.....	33
3.1. Участь у процесах відновлення української самостійності (друга половина 1980-х – початок 1990-х рр.).....	33
3.2. Відстоювання національних інтересів в умовах незалежності.....	39
Розділ 4. Виховання національної свідомості учнів на прикладі громадської активності та творчої спадщини Євгена Сверстюка.....	46
Висновки	55
Список використаних джерел.....	58
Додатки.....	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається низкою чинників суспільно-політичного та наукового характеру. На фоні сучасних подій, які відбуваються в Україні, коли наша держава перебуває у стані війни з Росією, сьогодні як ніколи є актуальним питання вивчення історії минулого, виховання патріотизму та національної свідомості серед суспільства. Постать Є. Сверстюка це наглядний приклад борця за свободу слова, честі та вибору.

З грудня 2018 р. в Україні на державному рівні відзначають пам'ятну дату – 90 років від дня народження відомого українського дисидента, філософа, критика, літературознавця, громадського і релігійного діяча Євгена Сверстюка, який був яскравою постаттю серед представників руху шістдесятників. Про Є. Сверстюка сміло можна сказати, що він людина епохи, завжди відкрито критикував владу, не боявся висловлювати свої невдоволення уряду, вимагав широких національних, духовних і релігійних прав, не боявся репресій. Його зброєю завжди було слово. Яким він часто протистояв тоталітарному режиму і після повалення якого активно продовжив свою громадську роботу, писав книги, виступав перед багатотисячною аудиторією. Він все своє життя боровся за правду. Тому тема вивчення громадсько-політичної діяльності Є. Сверстюка на сьогодні є актуальною і потребує більше досліджень та систематизації знань з даної проблеми.

Об'єктом дослідження є громадсько-політична діяльність Є. Сверстюка.

Предметом дослідження виступають становлення та формування світогляду критика; дисидентська активність та громадська діяльність у часи незалежності України; публіцистичні твори Є. Сверстюка.

Мета дослідження. На основі аналізу опублікованих джерел, ураховуючи результати вивчення проблеми у вітчизняній історіографії, дослідити громадсько-політичну діяльність Є. Сверстюка, з'ясувати його роль та участь у державотворенні України, вплив на національну свідомість суспільства.

Заявлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Проаналізувати період становлення та формування світогляду Є. Сверстюка;
2. З'ясувати його дисидентську активність, участь у шістдесятницьких осередках, політичне ув'язнення Сверстюка;
3. Охарактеризувати публіцистичні твори митця («Собор у риштуванні», «Іван Котляревський сміється», «На свято жінки» та ін);
4. Вивчити громадську діяльність в часи незалежності України;
5. На основі вивченого матеріалу описати методику викладання історії в школі за участі Є. Сверстюка.

Хронологічні рамки дослідження. Охоплюють період життя і творчості Євгена Сверстюка. Нижньою межею є 1928 р., час народження Є. Сверстюка. Верхньою буде слугувати 1 грудня 2014 р. період смерті громадського діяча.

Стан наукової розробки. На сьогодні постать Є. Сверстюка широко вивчається як українським так і зарубіжними істориками, філософами та літературознавцями. При написанні даної роботи я використовувала праці вітчизняних науковців, які вивчали дану тему, журнальні та газетні видання, листування та спогади сучасників та збірники публіцистичних статей таких авторів як В. Овсієнка [44], Л. Танюка, Ольшевського [43], І. В. Яремчука [74] та інших.

Варто зазначити, що на сьогодні громадсько-політична діяльність Є. Сверстюка є вивченою ще не достатньо. Грунтовно-наукових статей з цієї теми мало. Монографічних досліджень про Сверстюка і його діяльність ще немає. Найбільша кількість джерел від яких можна посягнути інформацію це його інтерв'ю, виступи на телебаченню та по радіо.

Про діяльність Сверстюка в період 60-80-х рр. ХХ ст. можна дізнатися із загальних праць про дисидентів чи шістдесятників. Дану тему вивчали Л. Лисенко [35], Ю. Ковалів, Л. Тарнашевська [70-71] та ін. Цікавою є книга Г. Касьянова [29] «Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років ХХ ст.», в якій автор описує протистояння української інтелігенції тоталітарній системі, охарактеризовує рухи опору визначних українських митців

В. Стуса, І. Дзюбу, І. Світличного, А. Горську, Є. Сверстюка, Л. Костенко та багато інших.

Окремі аспекти громадської діяльності Є. Сверстюка висвітлені у статтях І. Ольшевського [43], Р. Мокрика [38], Я. Музиченка [37], Б. Мельничука [36], Л. Лисенко [35], Н. Колощука [26], В. Калити [27] та ін.

При написанні роботи посилалася на інтерв'ю Є. Сверстюка Овсієнкові за 2000 рік, де Є. Сверстюк детально розповідав про своє життя, хоча інформації для узагальнення теми там немає в достатній кількості, так як митець часто не називав точні дати відбування тої чи іншої події. Великим джерелом інформації становлять книги написані самим громадським діячем: «На святі надій», «Собор у ристуванні»; «На полі чести» видана у двох книгах; «Не мир, а меч» та ін. де автор у ліричній формі описував історію свого буття. Окремі фрагменти його громадської діяльності висвітлені у статтях українських вчених. Так, наприклад Кушнір Г. [33] у статті «Газета Є. Сверстюка «Наша віра» як феномен української релігійної журналістики» описував історію створення газети та роль Є. Сверстюка у її існуванні.

Ігор Ольшевський [43] у статті «Постать і творчість Євгена Сверстюка на сторінках газети «Луцьк молодий» зробив спробу відтворити хроніку публікацій Сверстюка в журналі та проаналізувати зміст його текстів. Цікавою та дуже корисною для педагогів буде стаття І. Коцана [32] «Ідеї Є. Сверстюка в контексті гуманізації освіти», в якій простежено концепції філософа в контексті гуманізації сучасної освіти, а також з'ясовано, що основною цінністю в житті Сверстюк вважав незалежність у національних інтересах.

Отже, на сьогодні життєвий шлях та громадська активність відомого українського діяча у повній мірі не вивчена, не має жодної монографії присвяченої Є. Сверстюку. Про його діяльність можна дізнатися найбільше із статей та інтернет-ресурсів, на таренах яких представлено численні виступи та інтерв'ю Є. Сверстюка по радіо та телебаченню.

Методологія дослідження: при написанні роботи використовувала наукові принципи: об'єктивності, історизму, науковості. Також для написання

даної роботи використала такі конкретні методи дослідження: проблемно-аналітичний, комплексно-хронологічний, описовий, історико-порівняльний.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні її положення, фактичний матеріал і висновки можуть бути використані для подальшого дослідження громадсько-політичної діяльності Є. Сверстюка. Результати можуть бути використані у сфері навчально-методичної роботи, викладачами під час підготовки вузьких курсів та спецкурсів з новітньої історії України.

Структура роботи. Основна частина дипломної роботи зумовлена сутністю проблеми, метою та завданнями дослідження. Дипломна складається зі вступу, чотирьох основних розділів, підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 78 сторінок.

Розділ 1. Формування світогляду та становлення особистості

Сверстюк Євген Олександрович – видатний український дисидент, мислитель, філософ, літературний критик, есеїст, поет, активний учасник національно-демократичного відродження, громадський та релігійний діяч. Був яскравою постаттю в історії незалежної України (Див. дод. А).

Євген Сверстюк – вихідець із звичайної багатодітної селянської родини. Він народився в селі Сільце Горохівського повіту Волинського воєводства. Волинське маленьке село перебувало під владою Польщі. Так починався історичний шлях Є. Сверстюка. Насильство над особистістю, з яким він зіштовхнувся ще у дитинстві, під час приходу «других советів» було явищем не мисленим. Україна і до приходу радянської влади не була незалежною, а постійно перебувала в окупації, але такого утиску село зазнало лише після великої колективізації радянської влади. До того селяни жили за споконвічними своїми законами, з вірою в серці та трудящими буднями. Як зазначав сам Є. Сверстюк життя людини ділилось на три періоди: хрестини, весілля, похорон. Час – на пори року і свята [24].

Згідно офіційних документів та метрики народився 8 грудня 1928 року. Хоча як пізніше з'ясував сам Євген, народився він на рік швидше, тобто у 1927 році, і не 8 грудня, а 13 на саме свято Андрея. Про це він дізнався із розповіді своїх батьків. Батько записав його на рік пізніше, в той час всі так робили.

Пізніше, це вберегло Євгена в 1944 р. від мобілізації у «ястребки». Так, з початку Другої світової війни була загальна мобілізація всіх чоловіків на війну, до Західної України радянська влада прийшла у 1944 р., саме тоді і почалась тотальна мобілізація хлопців. Двох братів Євгена, Якова та Дмитра забрали в армію бо вони були 1921 та 1925 року народження, а тих хто був із 1927 року забирали у «ястребки». То була дуже погана служба, і як згадував сам Є. Сверстюк: «Я був би першим хто втік з тих яструбків у ліс, перейшов би у

підпілля і загинув би у перших сутичках», та продовжував: «У батька було якесь провидіння – він казав: ти, дурню, мовчи» [5].

Що ж до братів Євгена, то Дмитро загинув на війні у одному із боїв. А Яків після фронту був заарештований, засланий на «довічне перебування у Красноярськ», там одружився, а після переїзду до України в Харків, в нього народився син. У 1953 р. Яків загинув у автокатастрофі. Продовження боротьби з окупантами було одним із перших цеглинок закладеного фундаменту боротьби ще тоді зовсім юного Євгена [15].

З самого дитинства Євген був відповідальним, роботящим сином. Ще з малих років, як він згадував у своїх розповідях його вибирали на роль «мирового посередника», він умів зберігати таємниці, завжди виконував всі доручення старших. І найголовніше, що збереглося до самої старості у Євгена Сверстюка, так це прозахідна орієнтація, він з малку був противником радянської влади і боровся проти неї до останніх днів свого життя. За що був засуджений та відбував радянські табори.

Із інтерв'ю Є. Сверстюка В. Овсієнкові дізнаємося, що в ранньому дитинстві хлопець був дуже хворий. Лікарі поставили йому діагноз «шкрофули», це захворювання давало ускладнення на очі. Він майже осліп. Так, влітку 1932 року батько відвіз хворого сина до лікаря у село Сокаля, це 30 км від їх рідного села. Лікар наголосив на тому, що потрібна операція і направив їх до Львова. Але по дорозі вертаючись, вони повернули до маминої сестри Клавдії Степанівни. До речі, Євген Олександрович завжди про неї дуже позитивно відгукувався, казав, що це була феноменальна жінка козацького духу [50].

Там хлопця залишили на два тижні та відвели до місцевої знахарки, баби Химки, яка над дитиною щось молилась, проводила лезом ножа. І завжди казала: «Як Бог дасть так і буде». Та сталось майже диво, хлопецьвилікувався, без жодної операції. Євген Олександрович у своїх інтерв'ю розповідаючи про цей випадок, завжди говорив, що тоді він ви здоровів завдяки волі Всевишнього [5].

Про свою родину митець завжди одзивався позитивно. Він багато згадував про своїх батьків, братів, сестру. Так, про тата казав, що той був відважним

чоловіком. Це виявлялось скрізь і всі про це знали. Батьки посватались напередодні Першої світової війни. Батько був із сім'ї Заблоцьких, його звали Олександр Тихонович, він був найстаршим у родині, а мати, Євдокія Яківна – із сім'ї Присяжного Якова, теж була найстаршою дочкою. Є. Сверстюк про одруження своїх батьків все згадував: «мама прийняла сватання без ентузіазу, батьки матері, теж бо казали про нього, що він якийсь «надірваний», репутацію таку батько заробив через те, що всюди в парубоцькі часи його було повно. Як то кажуть і в вогонь і в воду» [50].

В той час прийнято було видавати заміж чи женити з приданим. Батькові як найстаршому припало 6 гектарів, а матері як дівчині 1 гектар землі. Але мамі попалась дуже погана земля, при чому десь далеко за селом одна глина та пісок. Згадує поет цю ситуацію, бо каже що там йому теж не раз доводилось працювати. Але взагалі батьки митця були працьовитими людьми, маму взагалі Євген називав двожильною. Бо вставала вдосвіта, аби нагодувати худобу та родину, а потім бралась до роботи [41].

Народився Євген, як вже згадувалось, у багатодітній селянській родині. Серед своїх братів і сестер був наймолодшим. В цілому у хаті «під чорною бляхою» з сіньми, однією кімнатою та ванькирем (так називалася кухня) проживало дев'ять осіб, баба з дідом, мама з татом, брати і сестра. У Євгена було три брати та дві сестри, але найстарші Леонтій та Надя повмирили, ще до двох років. Залишились Дмитро, Яків та сестра Люба. Євген був наймолодшою дитиною [50].

Ще будучи зовсім малим, років п'яти малому Євгенові вже тоді задавали «філософські питання», бо казали, що він розумна дитина. Так, наприклад його запитували чи переходити у католицьку віру? Бо за це роздають землі. Він завжди відмовлявся. Або ж «ким ти хочеш бути?» то Євген Олександрович твердо відповідав: «Хочу сидіти в тюрмі за Україну» [27].

Вже з самого дитинства у хлопця сформувався світогляд на своє майбутнє існування. Роздуми ще зовсім малого хлопця вже в той час свідчили про настрої,

які він реалізовував, будучи дорослим. Характер людини проявляється із самого дитинства і Є. Свєрстюк є наглядний у цьому приклад.

Варто додати про релігійність та віру в Бога як самого Євгена так і його родини. Так як сім'я Євгена була побожною та у всьому покладалась на Бога. Велике набожество передалось і синові. Від своєї матері він навчився молитися. Знав молитви «Отче наш...», «Вірую», «Десять Заповідей». Був прихильником православної церкви. Батько теж був віруючим, він відвідував Святу літургію щотижня, а також часто читав Біблію та просив сина Євгена почитати йому. Тому присутність Бога відкрилася хлопцеві ще в дитинстві. "Церкву треба будувати щоденно, передусім в собі, і то тільки на ґрунті християнському, пам'ятаючи, що не можна одночасно служити і Богові, і Мамоні" [56, с. 234].

Малий Євген змалку звик до праці, послуху старшим, єдності. Він зазначав, що такі чесноти, як послух і свобода, завжди мають бути поряд та доповнювати одна одну, а не навпаки. З вище сказаного вже стає зрозумілим, що середовище в якому виховувався хлопець, найбільше цінувалася віра, працьовитість, добропорядність, мораль. «Я б згорів від сорому, якби моя мама почула від мене матюк», – згадував у одному із інтерв'ю О. Климончукові Є. Свирстюк. За його словами, «матюкатися – звичай рабів» [27].

У 1935 році Євген пішов до школи. Був дуже розумним хлопцем, вчився добре і дуже багато читав. Після закінчення сільської школи вступив на навчання до Львівського університету. Коли молодий Євген їхав до Львова він думав, що його там чекають, та для нього відкриті усі двері. А виявилось, що це далеко не так. Мріяв поступити юнак на англійську філологію, бо дуже любив читати Байрона. Але не пройшов за конкурсом. Вступив на відділ «логіки і психології» і був радий цьому.

З перших днів свого перебування у стінах Львівського університету Євген Олександрович був активним учасником всіх протестів, рухів, був дуже товариським, заводив багато друзів, ну і не дивно що саме його обрали старостою групи, де він запровадив режим вільного відвідування. Після чого його було

звільнено від такої посади. Бо Євген пропонував своїм одногрупникам ходити лише на ті пари які їм до вподоби, а в журналі все мало бути добре [50].

Євген Сверстюк у своїх розповідях пригадував, що під час свого навчання у Львові він часто виступав ініціатором різних мітингів. Характерною рисою Євгена була прямота у своїх висловлюваннях. В Університеті він брав участь у всіх заходах яких можна було. А вже на другому курсі у 1949 році його ледь не відрахували з університету за таку активність. В той час був погром на «космополітів», а Є. Сверстюк десь висловився, що Сталін і Гітлер це одне і теж саме, два чобота пара. За такий вислів студента викликали на курсові збори, де збиралась еліта університету, в студент мав відповідати за заподіяні вчинки [21].

Євген Олександрович з цього приводу казав: «Як я ішов до комісії на розмову, по дорозі мене зустрів знайомий і сказав: «Женька мовчи», бо знав мою прямоту. Я став іронізувати. Наскільки я зрозумів мені приписують практичну і теоретичну діяльність. Практична полягала в тому, що на розкладі на військовій кафедрі було написано слово із трьох букв. Там таке слово дійсно було, і мене запитали як старосту, що потрібно зробити, я відповів – що це ганьба для студентів університету, то не громадська вбиральня, давайте витремо це слово, тому перше звинувачення було відкинене за абсурдність, а друге про Сталіна навіть і не питали, це був мій великий виграш» [57, с. 168].

До комсомолу у студентські роки Є. Сверстюк так і не вступив, хоча туди його наполегливо прагнули залучити. Лише після закінчення у 1952 році університету, він став комсомольцем, бо без такого квитка в той час на роботу не брали. Але це для молодого Євгена було тільки формальністю. Бо тоді, щоб стати до лав комсомольців потрібно було піти на співбесіду у райком, а маючи знайомих дівчат там, вони дістали йому комсомольський квиток без так званих бесід. Євген був розумним чоловіком і прекрасно розумів, що без такого квитка на роботу його не візьмуть [50]. Юнак прагнув працювати вчителем на Волині, бо в ті часи направляли на роботу. Але не зміг отримати таку роботу, тому що не було місць.

А направили Євгена працювати у м. Почаїв Тернопільської обл. 1952 р. працював учителем української мови у Почаєві. Працював там не довго, бо відзначився своєю завзятістю. Протестував проти директора, відстоював власні права, і, як завжди, «бунтував» проти советської влади. В той момент боровся проти тоталітарної системи в Почаївській школі, за що й був звільнений [50].

Після цього Є. Сверстюк був направлений у 1953 р. у с. Богданівка Підволочиського р-ну Тернопільської обл. Саме тоді помер диктатор Й. Сталін. Це була мрія Євгена Олександровича. Він згадує, що почув про смерть Сталіна по радіо в учительській і на вимогу одного зі вчителів встати в знак суму за Сталіним Є. Сверстюк не встав, тим самим показав всім свою зневагу до «товариша» Сталіна. Він казав, що найкращим спектаклем епохи Сталіна була траурна музика присвячена його смерті [57, с. 198].

Почалася хрущовська відлига та лібералізація радянського режиму. Того ж 1953 р. року засудили до страти Л. Берію, встановили амністію для злочинців. Тоді Євген, порадившись із батьками, вирішив відвідати свого брата Якова, який відбував заслання. Дорога була далекою і важкою [57, с. 198].

У 1953–1956 рр. був аспірантом Науково-дослідного інституту Міністерства освіти УРСР. Після того, як помер Сталін і почалась певна відлига у суспільстві, Євген, маючи вже 25 років, вирішив поїхати побачити брата засланого до Сибіру. А повернувшись звідти, прочитав листа, написаного знайомою з університету, про те, що дівчина вступила до аспірантури. Євген вирішив теж вступати, всі екзамени здав на п'ять, тому його без проблем було зараховано. Проте після закінчення аспірантури працювати в науково-дослідному інституті його не залишили [41].

У 1956–1959 рр. Є. Сверстюк працював викладачем української літератури у Полтавському педагогічному університеті (Див. дод. Б). Там теж він не затримався довго й після трьох років роботи був звільнений. За словами самого Є. Сверстюка, його звільнили, бо не вкладався у «формат», насміхався із ректора, який ніколи не читав лекцій, але у розкладі був завжди, давав студентам читати «Історію українського письменства» С. Єфремова, а це в умовах радянського

режиму було неможливим, читав лекції без конспектів та говорив те, що думав [50].

Після того як був звільнений з Полтавського університету, добре знайомий Євгена Олесандровича, викладач філології Київського університету Іван Бровко запросив його до себе у Київ, де і був влаштований на роботу у 1959–1960 р старшим науковим працівником у науково-дослідний інститут психології, звичайно що і там він довго не затримався [50].

У 1959 р. радянськими спецслужбами було вбито С. Бандеру. Коли про це повідомили по радіо, Є. Сверстюк разом із І. Бровком якраз були на квартирі, яку вже тоді прослуховували співробітники КДБ. Звичайно, в той час поліція збирала відомості не на нього, а на Івана Бровка, бо той був майор генерального штабу, комуніст, співробітник на кафедрі. Почути від такої людини: «От, і туди вони добралися!», це для них була сенсація. А звільнений Є. Сверстюк з інституту був через те, що на допиті проти Івана Бровка, нічого їм не розповів, а лише сказав, що Іван великий жартівник, любить насміхатися та іронізувати. Все те, що він говорить – глузує. Така зухвала відповідь розізлила кагебістів і вони подзвонили, щоб митця звільнили з Інституту психології. Більше на допити його не викликали. Таким чином, Є. Сверстюка звільнили з роботи, на яку він влаштувався із неабияким трудом [54, с. 134].

І саме після цього випадку почалося так зване «полювання» на Євгена Сверстюка зі сторони КДБ, за його політичне спрямування та відвертість до тодішньої влади.

Що стосується формування особистості Євгена Сверстюка, то варто зазначити, що значного впливу на його світогляд відіграла атмосфера епохи, в якій проходило дитинство та молодість громадського діяча. Народився Євген коли в селі панувала польська влада, на зміну їй прийшла радянська, а роком пізніше приходить німецька влада, а після німецької влади приходять «другі совети», то вже були найгірші окупанти. Проте все має свої нюанси і все дуже відносно. Під час кожної окупації були окремі позитивні моменти, вони давали

якусь нову інформацію для порівняння, а найголовніше – спричиняла український рух опору.

Євген Олександрович був противником будь-якої окупаційної влади, ну може за винятком польської, бо в той час був ще зовсім малим і якоїсь конкретної політично позиції ще не мав. Хоча вже тоді, коли польська поліція різала на хлопцях та дівчатах вишиті сорочки, коли хлопців садили до тюрем, це враження залишилось із дитинства, і мода «страждати за Україну» була прищеплена вже тоді, в дитинстві [1, с. 469].

Обираючи свою проукраїнську позицію, Євген Олександрович також орієнтувався і на людей, він завжди хотів мати справу лише з відважними людьми, порядними, які б не доносили та не здавали, навіть якщо вони і будуть розмовляти іншою мовою, або не будуть однодумцями. Дружив чоловік теж із хоробрими, відважними людьми які переважно виступали проти радянської влади.

Тому, питання про вибір життєвого шляху стало перед Є. Сверстюком у досить молодому віці. Становлення особистості Євгена Сверстюка відбувалося на тривкій основі, що починалася на древній Волинській землі: яка дала нам два Євангелія – Пересопницьке і Острозьке. Він був народжений у селянській багатодітній родині, яка в юну душу майбутнього письменника заклала зерна віри і християнських чеснот [64, с. 1].

Його формували визвольний чин і стихійний спротив всім окупаційним силам, які тоді окупували волинську землю. У сім'ї, де брат Дмитро загинув в УПА, а брат Яків був засуджений за діяльність в ОУН, Євген дитиною не бачив іншої стежки як продовження їхньої боротьби. Його зброєю стало слово. І за нього в подальшому він таки відсидів 12 років концтаборів.

У своїх автобіографічних нотатках Є. Сверстюк пише, що у студентські роки він проходив період так званого філософського нігілізму. Але згодом він повернувся до «джерел духу», бо відчув загрози і небезпеки, які таїла в собі державна політика «відчуження», яку радянська влада проводила найбільше у духовній сфері [5].

Євген Сверстюк все життя внутрішньо боровся проти «відчуження» людини, яке запровадив К. Маркс і проповідувала комуністична школа. Система вела до зречення святинь, а це привело людину «до примирення з легалізованим гвалтом і неправдою» – зазначає він у книзі «Правда полинова». Цілі покоління людей пройшли відчуження від віри своїх батьків, від загальноприйнятих моральних принципів. Це був моральний терор, а він є набагато важчим від кривавого, червоного терору. На рівні підсвідомості цей терор триває до сьогодні і викоринити його можна лише новим моральним законом [24].

«Лицарський роман» історії життєдіяльності Євгена Сверстюка, що з часом здавався звичайною пародією, починався, як і кожен роман, із зав'язки. Зав'язкою або початком світоглядних поглядів Євгена Олександровича можна сміло назвати і те материнське навернення до християнських традицій, які освітлювали весь життєвий шлях митця. І той день, коли писав на стінах власної хати гасло «Смерть Гітлеру і Сталіну» (і до речі у своїх спогадах Є. Сверстюк розповідав, що коли він таке вимальював на стінах хати, всі перехожі селяни читали і ніхто нічого не казав, тобто вже в той час населення було проти тоталітарної влади, та всі боялися і мовчали, але не малий Євген), і те коли читав, ще будучи зовсім малим хлопчиком, 44 правила життя українського націоналіста, бо читати Біблію він не любив бо не розумів змісту, а захоплювався філософською та націоналістичною літературою [25, с. 142].

Отже, формування світоглядних поглядів та становлення особистості формується у людині з дитинства. Націоналістичні ідеї незалежної України, спротив всім окупаційним владам формувався у Є. Сверстюка ще з самого дитинства, з материнських та батьківських настанов. Народжений у звичайній селянській сім'ї наймолодшою дитиною, він змалку засвоїв основних християнського світосприйняття, віру у всьому покладатися на волю Всевишнього. Саме з такими переконаннями чоловік і пройшов усе своє життя. Вибір шляху був очевидним ще з раннього дитинства, а в студентські роки та роки роботи вчителем у сільських школах, затвердився остаточно. Є. Сверстюк був розумною, вольовою та емоційною людиною, завжди говорив те, про що

думав, та в подальшому зблизився із такими ж відчайдухами, які, як і він, виступали проти радянської влади та голосно про це заявляли.

РОЗДІЛ 2. Дисидентський період громадської діяльності

2.1. Участь в українському національному русі в 1960-х – на початку 1970-х рр.

Після смерті Сталіна в житті Радянського Союзу розпочалася «відлига». В Україні починають організовуватись групи спротиву радянській владі, які склались із молодого української інтелігенції. Виникнення руху опору в Україні у 1960–1980-х рр. можна вважати феноменальним явищем, рух спротиву протримався більше двадцяти років і тримався переважно на зусиллях інтелігенції, що, з впевненістю можна сказати, привело пізніше до незалежності України [29, с. 5].

Пізніше їх назвуть «шістдесятниками». Вони виступали на захист національної мови та культури, свободи творчості. Основу руху шістдесятників склали представники творчої інтелігенції І. Драч, В. Симоненко, А. Горська, Л. Костенко, Г. Кочур, С. Параджанов, ну і звичайно Є. Сверстюк. Про шістдесятників критик Є. Сверстюк пізніше напише: «Мені випало гірке щастя спілкуватися і працювати з людьми рідкісно талановитими і шляхетними – про подібних раніше я читав лише в книжках» (Див. дод. В) [54, с. 234].

Окреслюючи явище шістдесятництва, Є. Сверстюк виділяє три його ознаки: «юний ідеалізм»(який просвітлює, підносить і єднає), «неприйняття, опір, протистояння» (офіційній літературі) та «шукання» (правди і чесної позиції). І в контексті такого виразного та цілком вмотивованого соціологічного погляду проголошує формалістичну ідею:

Такий був час – кругом шакали;

У колі – жменька нас жива;

А ми феноменів шукали

І спотикались об слова [29, с. 53].

Формування шістдесятників на початку відбувалося стихійно, інтелігенція збиралась переважно на поетичних вечорах, вечірках, через фахову діяльність.

Щодо розвитку своєї кар'єри та світоглядних поглядів на життя після закінчення аспірантури (1956 р.) Є. Сверстюк говорив, що, коли працював у Полтавському педінституті викладачем української літератури, намагався бути осторонь від радянської літератури, бо вона підносила возвеличувала тогочасну політику, все це здавалось для Євгена Сверстюка примітивним, від такого він намагався триматися осторонь [56, с. 457].

Вже тоді молодий інтелектуал бачив, що йому не по дорозі з ідеологією абсурду, яка панувала в СРСР. Свої погляди він повертає до національних цінностей, стає на захист української культури від політики тотальної русифікації.

У цей час, у 1959 році зародилась ідея створення Клубу творчої молоді. Клуб розгорнув свою діяльність у Жовтневому палаці, там були організовані секції «за інтересами»: письменницька, художня, театральна, музична. Є. Сверстюк був одним із найактивніших учасників Клубу. Влада спочатку ставилася більш-менш лояльно до Клубу, але згодом почалися атаки на молоду інтелігенцію, спочатку словесні.

До прикладу літературним критикам – Є. Сверстюкові, І. Світличному, І. Дзюбі та ін. – говорили, щоб вони краще йшли на Схід шахти копати, а ніж розсиджуватись по столичних кафе. Трохи пізніше від словесних атак влада перейшла до адміністративних. Спочатку почали обмежувати публікації шістдесятників у літературних журналах, газетах, припинялись видання їхніх книжок. Відповіддю на такі закиди влади було розповсюдження творів письменників у самвидаві [71, с. 109].

«Самвидав» – видані поза цензурою підпільні листівки, брошури, книжки, періодичні видання. У «Самвидаві» різними мовами писали літературні, філософські, суспільно-політичні твори, релігійні книги, підручники в яких українські шістдесятники, а зокрема поети, письменники, мистецтвознавці та інші представники української інтелігенції подавали народові інформацію про національне питання, вияви антирадянського опору, протести громадян проти

порушення законності, про суди і арешти борців за свободу слова [68, с. 364–365].

Велику підтримку нашій інтелігенції надали українці, які проживали у Чехословаччині та Польщі. Твори шістдесятників друкувалися у таких закордонних виданнях як «Дукля», «Дружно вперед», «Народному календарі» (Чехословаччина), «Наше слово», «Українському календарі» (Польща) [17, с. 124].

В Україні крім самвидаву, на початку 60-х років легальними ще залишились естетичні та громадські позиції. Великої ролі тоді відіграла літературна критика. Статті Є. Сверстюка, І. Дзюби, І. Світличного були спрямовані на захист світоглядних цінностей та деякий час (1964–1965 рр.) друкувались легально. Є. Сверстюк був чи не центральною постаттю у виданні літературних самвидавів. Його літературно-філософські есеї «На свято жінки», «Собор у риштуванні» та інші твори на перший погляд далекі від повсякденних проблем, мали велике значення для духовного відродження. Есеям Є. Сверстюка були властиві екзистенціальні мотиви, дуже близькі молодій інтелігенції. Неабиякого резонансу отримала стаття Є. Сверстюка «Іван Котляревський сміється» [29, с. 113].

Дуже критично радянська влада поставилася до написаної у 1968 році книжки Є. Сверстюка «Собор у риштуванні». У своїй праці Є. Сверстюк обороняє О. Гончара за його роман «Собор» від недобросовісних критиків. Водночас автор подає широку ідейну базу для правильного і широкого розуміння твору і його генези. У вступі автор намагався дати відповіді на універсальні питання, які цікавлять все людство, незалежно від кордонів, мов чи релігій [61, с. 13].

Свій есей «Собор у риштуванні» Є. Сверстюк розпочав зі слова «Людина», маючи на увазі, що основою цього світу є людство, кожен на цій землі має залишатися людиною. А щоб у людстві залишатись людиною потрібно не нехтувати загальнолюдськими цінностями, розвиватися. І ось перед кожним з

нас постає питання «різка альтернатива – бути, або сином свого народу, або його лукавим наймитом і мародером» [69, с. 14].

Цими словами Є. Сверстюк підійшов до питання національного, яке в Радянському Союзі позитивно не мав права розв'язувати ніхто, окрім росіян. Іншим націям, які проживали у союзі це було заборонено, а українцям і поготів. Національного питання Радянська влада «боїться, як чорт свяченої води» [69, с. 14].

Тому і не дивно, чому Є. Сверстюка арештували, в тому числі за книгу «Собор у риштованні», бо автор не лише наважився включитись у дискусію навколо «Собору» О. Гончара, а й зазіхнув на «святеє святих» Радянської влади – основи самої системи, та намагався подати відповіді на основні світоглядні та етичні проблеми, що постають перед суспільством. У своєму есеї Євгена Сверстюк не лише коментує один твір, а й торкається багатьох глобальних на той час проблем.

Собор осмислюється автором як символ духовності, тяглості традицій та високості духу. Та водночас Є. Сверстюк писав: «Собори минулого не можуть бути універсальним філософським каменем для нашої молоді. Але вони були і будуть колискою її духовного ставлення. Як рідне гніздо, без якого не обходиться жоден птах» [17, с. 16].

Цей філософсько-літературний есеї, написаний поза категоріями песимізму чи оптимізму. Він лише показує найижчу точку амплітуди піднесення і падіння, з якої Україні доведеться підводитися, якщо вона спроможиться, так охарактеризовує «Собор у риштованні» І. Кошелівець, та називає його одним із кращих шедеврів есеїстики нашої сучасності [17, с. 15].

Чого лише вартий твір Є. Сверстюка «Іван Котляревський сміється». У ньому автор повертає до «моралі, традицій, історичних уявлень, мови і пісні свого народу». Коли І. Кошелівець у Мюнхені упорядковував «Вибране», серед мороку тоталітарного режиму стало незаперечним доказом, що думка в Україні жива, існує попри все та живиться загальнолюдським моральним, духовними християнським цінностями, засадами чесності і порядності, традиційним

підґрунтям родоводу та інтелектуальним спрямуванням. Змальований Є. Сверстюком І. Котляревський доводив правомірність закону про незнищеність духовної енергії [65].

У середині 1960-х років чим раз більше невдоволень розпалювалось навколо, здавалось суто культурних справ, зокрема літературних вечорів. У липні 1963 р. відбувся вечір зустріч пам'яті Лесі Українки. Його організаторівпредставники влади назвали «антирадянським угрупованням». Намагалися розігнати культурний вечір 31 липня 1962 р., який був організований в Центральному парку культури і відпочинку. Були намагання не допустити проведення творчого вечора, який був організований на заводі верстатів-автомобілістів у Києві. 29 березня 1965 р. на літературний вечір, який мав відбутися у клубі заводу, але перенісся на стадіон «Динамо», бо клуб був зачинений, прийшло близько 250 осіб. Там з'явився голова профспілкового комітету заводу та промовив до присутніх: «Товариші для чого ви це слухаєте, це українські націоналісти, бандерівці, чому вони розмовляють бандерівською мовою?» (звичайно, виступ «товариша» був російською). Фактично на всіх таких літературних зібраннях був присутній молодий і завзятий критик Є. Сверстюк [70, с. 60–61].

Після цього почалися адміністративні переслідування організаторів та учасників вечорів. За виступи на таких літературних вечорах та критичні статті на Є. Сверстюка розпочався тиск зі сторони влади. Його звільнили з Інституту психології. Тоді він влаштувався на роботу у журнал «Вітчизна», де заввідділом критики був І. Дзюба. Євген Олександрович одразу потрапив туди куди треба, з І. Дзюбою вони подружились одразу. Користуючись моментом, Є. Сверстюк видав декілька публікацій, працюючи у відділі нарисів і публіцистики. Але через посилену радянську цензуру, незважаючи на сприяння зі сторони І. Дзюби та головного редактора Д. Копиці, чимало творів Є. Сверстюка не були опубліковані; загалом у журналі він протримався тільки рік [5].

Євген Сверстюк про 1950-ті – 60-ті роки говорив, що то були важкі часи, наповнені брехнею та лукавством, право вільно говорити мали лише привладні

видання. Все інше було під наглядом КДБ. Такий висновок критик зробив, будучи постійно свідком жахливої брехні та насильства над людьми [41].

Коли Є. Сверстюк подав заявку на конкурс до Інституту психології, вже тоді на нього були написані перші доноси. Так, якимось Євген Олександрович написав в одній із своїх статей, що Шевченко створив себе завдяки опору середовищу. На противагу цій статті, один із донощиків П. Колесник написав статтю «Опір середовища, чи вигадка критика?». Так як Є. Сверстюк подав заявку на конкурс в Інститут психології, ці обидві статті керівники прочитали, і вирішили все ж прийняти його на роботу, напевно нічого такого в тій статті про Шевченка важливого не побачили. Проте, звільнений він був уже через рік за виступ на Волині на конференції перед педагогами [50].

Пізніше і цей виступ у суді йому нагадають. Тема виступу була про естетичне виховання, але Є. Сверстюк виступав перед аудиторією директорів шкіл, які були партійними і свобода думки була під забороною. Свою доповідь розпочав зі слів: «Естетичне виховання – це вже розкіш, це є свобода. Але ця свобода мусить прийти, коли для неї розчистять місце. Спершу треба стати людиною і навчитися говорити правду, а тоді вже до естетики». То був 1965 рік і будь яка критика ще була під забороною. Євген Сверстюк згадує, що після виступу до нього навіть ніхто не підійшов. Йому навіть задали питання це виступ за дорученням ЦК чи від власної особи. У 1965 р. Є. Сверстюк мав захищати кандидатську дисертацію на ступінь кандидата педагогічних наук в Одеському університеті. Захист не відбувся через зрозумілі вже причини .

Ну звичайно, після такого виступу Є. Сверстюк написав заяву про звільнення за власним бажанням і влаштувався в Інститут ботаніки, секретарем ботанічного журналу, де працював до засудження 1972 р. [36, с. 232].

З початком репресій Є. Сверстюк відкрито виступав на захист В. Чорновола, В. Мороза, А. Горської. Тоді ж Євген написав статтю «У справі процесу над Погружальським» [66, с. 78]. Це був анонімний документ, який у 1964–1965 рр. широко розповсюдився у самвидаві. У статті автор хотів розповісти про підпал відділу україніки у Центральній науковій бібліотеці в

Києві, як про одну із акцій свідомого нищення української духовної спадщини. Суд дуже зухвало оминав все, що стосувалося політичного характеру злочину, його спрямованості проти української культури. У поліції дотримувалися позиції, що палій просто хотів помститись директорів бібліотеки за образу [44]. До слова тоді, у відділі україніки згоріло близько 600 тисяч томів стародруків, рідкісних книг, рукописів, архіви Б. Грінченка «Київська старовина», «Центральна Рада».

У 1959–1965 р. Є. Сверстюк виступав проти дискримінації української культури. Важливими подіями його національно-культурного життя були його неофіційні публічні виступи зокрема, на вечорі пам'яті В. Симоненка у 1964 р., відкритий лист до газети «Літературна Україна», у зв'язку із газетним цькуванням В. Чорновола. У грудні 1970 р. виступив із яскравою промовою на похороні А. Горської, яка трагічно загинула за загадкових обставин (можливо, від рук КДБ). Похорон А. Горської перетворився на своєрідний мітинг проти влади. А в 1972 р. виступив із відвертою промовою на похороні Дмитра Зерова [24].

Згодом Є. Сверстюк писав: «Я, де тільки міг боровся проти советського рабства, протиставляв йому, де тільки міг, право бути собою». «Ми змагалися з владою, бо вона брала всю відповідальність на себе, заявляла, що вона «ум, честь и совесть советской эпохи». А ми натякали, що то колода на шиї народу. Власне, ми сперечалися з тією колодою і виробляли мускулатуру, виробляли методи, мало надіючись на те, щоб її поліпшити» [41].

Отже, після закінчення Львівського університету Є. Сверстюк одразу зрозумів, що йому не по дорозі із ідеологією правлячого режиму. Із зародженням дисидентського руху та руху шістдесятників був одним із найактивніших його учасників. Працюючи критиком у різних виданнях протягом 1950-х – 1960-х років активно та повсюдно виступав проти національної політики радянської влади, із відкритими промовами виступав на літературних вечорах та молодіжних зустрічах. Активно друкувався із критичними статтями у самвидаві. В той час написав самвидавні праці «Собор у риштованні», «На свято матері»,

«Іван Котляревський сміється», у яких викривав вади тогочасної влади. Значний резонанс отримала стаття Є. Сверстюка «Справа над Погружалаським» та виступи на похоронах його друзів-дисидентів А. Горської, Д. Зерова. Літературний критик надзвичайно активно боровся проти дискримінації та русифікації української культури.

2.2. Боротьба проти режиму в умовах ув'язнення й заслання (1972–1983 рр.).

З початку 1970-х років доля Євгена Сверстюка була важкою, адже саме в цей період припадає його арешт та відбування таборів. «Дні без надій і втіх...». Навіть якщо би в ті роки не зародився рух шістдесятників, Є. Сверстюк все одно обрав би дисиденство – навіть і якщо б воно було самотнім. Такий невичерпний дух свободи, віри і правди рухав ним з самого дитинства. Євген Олександрович маючи багато однодумців протягом 1960-х років багато писав та друкувався у «Самвидаві», виступав на літературних вечорах та вечорах пам'яті із відкритими промовами. І вже тоді знав, що на нього збирається інформація, працюють шпигуни та що його арешт є неминучою справою.

Після звільнення з Інституту психології та після того, як перед Сверстюком позачинялись двері всіх видань, лише інколи друкувався у часописах «Література в школі» або чеському «Дукля», майже не маючи змоги підписувати своїм власним прізвищем передмови до видань (вони вже були підписані прізвищами перекладачів). Не зупинився Євген Олександрович і тоді, саме в той період вийшли його відомі праці «Іван Котляревський сміється», «Собор у риштованні», «На свято жінки» [1].

Напевно, це і стало причиною перших обшуків КДБ на квартирі Є. Сверстюка, а поряд з ним обшуки провели у В. Стуса, І. Світличного, І. Дзюби, О. Мешко, Д. Шумука в Києві, В. Чорновола та подружжя Калинців у Львові 12 січня 1972 р. Для того, щоб пред'явити Є. Сверстюкові щось конкретне, не було підстав, власне його заарештували фактично лише за

опозиційний виступ перед директорами шкіл на одній із конференцій у м. Києві [29, с. 49].

Готуючись до свого арешту, Євген Олександрович всі як він вважав «небезпечні речі» повідносив по знайомих, а от літературні самвидавчі твори зберігав, бо вважав їх легальними. І книжку, яка теж була однією із підстав арешту «Собор у риштуванні» 1970 року, яка була видана видавництвом Смолоскип, знаючи що вона означає для поліції, теж не зберігав вдома. Є. Сверстюк у інтерв'ю В. Овсієнкові 9 січня 2000р. казав: «Моє майбутнє вже фізично висіло в повітрі. Фактичне вбивство Дмитра Костьовича Зерова було симптомом. Я навчився читати сліди, я відчував, що вони наближаються» [50].

Отож, 12 січня 1972 року до Євгена Олександровича прийшла слідча група КДБ, яка нараховувала більше шести осіб, протягом досить довгого часу робили обшуки всього дому, шукали антикомуністичну літературу, і все ж таки натрапили на закритий конверт, коли його відкрили, то побачили книгу «Програма укомуністів» (її дав прочитати Є. Сверстюкові Іван Світличний, а той про неї забув, тому і конверт разом із книгою залишились вдома). Оперативна група викликала головного слідчого, пана Пархоменка, який і мав арештувати Сверстюка. Проте, тієї ночі їм це не вдалося, оскільки Є. Сверстюк був дуже хворий. Вже 14 січня його затримали і повели на слідство. Цікаво, що коли робили обшук, ордера на арешт у КГБ не було, його робили вже поспішно прямо перед самим Євгеном Олександровичем у кабінеті, коли той вже сидів на допиті у того ж Пархоменка [50].

Першого півроку фактично слідство не мало що конкретно пред'явити Є. Сверстюкові, воно крутилося навколо «Програми укомуністів», яку знайшли у нього вдома. Але Сверстюк вибудував собі стратегію, що то не його, він не знає звідки появилось, адже конверт був запечатаний, та намагався добитись, щоб саме таку версію було зафіксовано в документах, що конверт відкрила першою оперативна група, а він і досі не знає що в ньому [27].

Будучи вже під конвоєм, Є. Сверстюк не йшов на співпрацю зі слідчими, він вибудував свою лінію захисту, ніколи з ними не фліртував, коротко і ясно

відповідав на запитання, та в жодному разі не відносився до слідчої групи з лояльністю.

Не маючи, що конкретно пред'явити Є. Сверстюкові, працівники КДБ не випускали його на волю, а навпаки кожні три місяці продовжували термін слідства. Є. Сверстюк згадує, що то були дуже тяжкі дні для нього і лише молитва тоді йому допомогла. На допитах в основному фігурували такі запитання: Для чого друкувався у самвидаві? Кому давав читати свої статті? Чому його книги були надруковані закордоном? Були й інші «навідні» запитання, а особливо допитувались про книгу «Собор у риштуванні». Слідчі зачитували уривки із книги, та допитувались чи дійсно він таке писав, на що той відповідав, що так все, що написано у книзі, все писалось ним самим. Є. Сверстюк ніколи не грав у підпілля, це був його принцип. Врешті слідчі змушені були примиритися з тим що Сверстюк їм не підкориться [50].

До книги «Собор у риштуванні» докопувались дуже довго, перечитували кожну сторінку, та до кожної задавали свої питання. Із перечитаної книги причепитись не могли ні до чого, лише знайшли такий момент, як «уже нічого більшого депутати трудящих УРСР створити не зможуть» (мова йшла про те, що у Чернігові на місці де зруйнували дзвіницю мали побудувати громадську вбиральню). До цих знайдених слів у майора Чорного, який тоді допитував Євгена, було море запитань – «Звідки ви це взяли?», «З якої статті?» та ін.

На що Є. Сверстюк твердо відповідав, що він ніколи нічого не писав із чуток, все що він викладав на папері було документально зафіксовано, а про руйнування дзвіниці він дізнався із статті в журналі «Історія СРСР» який виходив тоді у Москві написаної М. Брайчевським. Звичайно, на допит навіть Брайчевський був викликаний та навіть запросили довідку від Чернігівської міської ради. На цьому не маючи жодних підстав у подальшому звинуваченні Є. Сверстюка стосовно даного питання, епізод вичерпав себе [15].

Тоді було винесено постанову що книга «Собор у риштуванні» – антирадянський документ. А рецензію на цю книгу написав такий собі доктор філологічних наук Петро Моргаєнко [3, с. 422].

У квітні 1972 р. відбувся другий обшук вдома у Є. Сверстюка, тоді у його пальті знайшли ампулу з ціанистим натрієм, але Євгенові Олександровичу про це не повідомили, лише через декілька місяців на одному із допитів принесли цю ампулу, із запитанням Що це та звідки вона у вас? Та кмітливий Є. Сверстюк почав говорити їм про Фауста та ще інших персонажів із літератури, і знову не змогли нічого «пришити» Сверстюкові. Є. Сверстюк поведився із слідчими досить зухвало [21].

Він пригадує як відповідав на одному із допитів: «Ви всі однакові шулери. Що оцей лайдак якого ви приводили, що ви – у вас одна спільна мова. Про що ви можете зі мною розмовляти? – Ви ображаєте слідство! Ви прокуратуру ображаєте! Ми проти вас порушимо окрему справу.» – «От якраз буде чудово, якщо ви проти мене порушите окрему справу – отут- то я скажу, хто ви такі і до чого опускаєтесь. Ви все ж таки повинні триматися пристойно, коли розмовляєте з пристойними людьми!» – це були одні із найгостріших моментів які пригадує сам Є. Сверстюк [10, с. 129].

Крім вище згаданих питань які пришивали Є. Сверстюкові, на допитах були питання наступні: Для чого він досліджував матеріали про Дон Кіхота та хотіли, щоб він передав їм всі напрацьовані матеріали, але згодом передумали. Залишили доповідь, про те що зберігав і переховував у себе статті ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова.

В той час у тому слідчому сидів також поет В. Стус, і якось раз їм вдалося поговорити. В. Стус тоді вже знав свій вирок і лише повідомив Є. Сверстюкові, що йому пришили антикомуністичні настрої та використали для цього Євгенову літературу. Як казав В. Стус, що вже має той «папір», а папір той означав акт звинувачення. Після того як його видають, то до пів року відправляють на етап. І справді 7 серпня В. Стуса засудили. Пізніше Є. Сверстюк робив спроби знову поговорити зі Стусом, та це не увінчалось успіхом, натомість прокурор, склав на нього акт за порушення режиму і позбавив чергової передачі (передачі часто йому приносила його дружина Ліля) [15].

До справи доєднали і біографію дядька Є. Сверстюка, який був засуджений на 25 років після війни за те що він під час німецької окупації з гвинтівкою супроводжував підводу з Ставків до Радомишля. Напевно, шукали витоків, ще з походження Є. Сверстюка, адже він був вихідцем із Волині, брати були в УПА, а один із них теж був засуджений, а сім'я і середовище неабияк впливають на волю людини [50].

У Є. Сверстюка було неприйняття радянського більшовизму з глибини душі, воно було активне із самого дитинства, на рівні естетичному, філософському, релігійному, етичному. Цей хамський стиль розмови, всюди фальш і брехня, нетерпимість до всіх, культурний примітивізм вождів – все це гнітило митця, такий стиль життя він не міг прийняти до кінця своїх днів. За що і відбував покарання, за непокірність правлячій владі, відкритість, та свій завзятий характер [12, с. 3].

Далі був суд. Є. Сверстюкові, як за законом має бути, видали адвоката на прізвище Михайлик, який приходив на зустрічі, вивчав матеріали. Але той адвокат проти слідчого не мав жодного впливу. Хоча про адвоката пізніше Є. Сверстюк відгукувався непогано, казав, що останній вивчав матеріали, на суді намагався довести, що «програми» які були знайдені під час обшуків були заклеєні, і Євген ніяк не міг знати що там, одного разу навіть передав записку «останнє слово» яке мав зачитати Є. Сверстюк на суді. Але більше ні на що по впливати в тих умовах адвокат не міг [50].

Суд тривав цілий тиждень 20–27 квітня 1973 р., час якого припав на страсний тиждень, а саме у Великодню п'ятницю. Засудили Є. Сверстюка за статтею 62 ч. I. КК УРСР «Антирадянська агітація і пропаганда». Вирок звучав так: «за систематичне виготовлення, зберігання та розповсюдження антирадянських наклепницьких матеріалів, які порочуть радянський державний устрій та суспільний лад» [25, с. 143].

На суд в якості свідків викликали Надію Світличну (яка на той час вже була арештована з травня 1972 р.), Леоніда Селезненка, вчителів та директорів шкіліз Волині, які мали засвідчити виступ 1965 р. перед керівним складом працівників

освіти Волинської області, крім того, на суд був викликаний Григорій Кочур, який признався, що читав «Собор у риштованні» (якось Є. Сверстюк передав свій рукопис до редакції «Вітчизна» і Кочурові здавалося, що нічого кримінального немає в передачі рукопису до редакції). Написали Євгенові максимальний термін 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання [14, с. 121].

Від Є. Сверстюка чекали зречення, відмови від своєї ж написаної книжки, яка по суті опозиціонувала цілій владній системі, головню у питанні устоїв. Осуду не було, як і не було зречення. Тихим спокійним голосом, розум якого вже прийняв свою долю, Є. Сверстюк вимовив своє останнє слово на суді, і це не була спроба виправдатись чи покаятись, це спроба звіту перед власною совістю. В «Останньому слові» на суді Євген Олександрович казав: «Щастя спізнати суворість і вагу великих слів – правда, честь, обов'язок, слів, що становлять морально-етичні підвалини, суть мого світогляду. Честь, що оплачується кров'ю, гідність, що є передумовою життя, істина до якої йдуть з безстрашністю дослідника – без гарантії повернутися. На цих поняттях я виростав і прагнув до них підвестися, вириваючись із замкненого кола порожніх слів...» [56, с. 32].

Після суду Є. Сверстюкові слідчий на прізвище Чорний видав настанови та інструкції, де говорив, що найбільший термін це ще не кінець історії, бо і сидіти можна по різному, не все залежить від років, все залежить як буде складатись «режим». Режим був суворий, Є. Сверстюк одразу це зрозумів. В дорогу на етап, йому навіть не дозволили взяти наплічний рюкзак, який йому принесла дружина Ліля – згадує Є. Сверстюк, поїхав на Урал із мішком від цукру. У таборі було дуже велике цькування, особливо коли мали приїхати кагебісти, тих що сиділи вистроювали таким чином. А у політв'язнів була своя на це реакція [50].

Євген Сверстюк у тюрмі вів активний рух спротиву, завжди підтримував голодування, був учасником всяких масових акцій, до адміністрації ставився зневажливо, до прикладу міг із ними не привітатись. За що і не одноразово

поплатився, бо карцер йому виписували дуже часто, було навіть таке, що позбавили зустрічі із дружиною, яка на той час вже приїхала в табір [41].

Вже з перших днів Є. Сверстюк перебував у таборах особливого режиму. Майже весь час свого перебування у таборі, з 1973 до лютого 1978 р., він карався у 36-й зоні в Кучино яка вважалась найгіршою (Див. дод. Г), і лише з лютого 1978 до осені 1978 року, фактично пів року Сверстюк перебував у 35-й зоні, що знаходилась на станції Всехсвятська. Він якось порівнював ці дві зони, то говорив: «як перекинули у 35-у зону, я ніби побував на курорті. Там і повітря, і вода, і харчування – настільки все відрізнялося, що навіть порівняти не можу» [50].

З осені 1978 до січня 1979 р., перед тим як закінчився термін і Є. Сверстюка потрібно було переводити із зони та етап, все ж повернули у 36-ту зону та влаштували йому найсуворіший режим. Перед самим випуском його примусово підстригли та без пояснення причини відвели у карцер на 15 суток. Як пізніше уже на засланні з'ясувалося, що причина була у поемі «Дзвони», яку Є. Сверстюку вдалося передати на волю через вахтера. Там же на засланні Євген Олександрович і підписався, що це була дійсно його поема.

У засланні, яке Є. Сверстюк відбував у Пермській області в Улан-Уде у 36 зоні умови та перебування були найгіршими. Із автобіографічних спогадів Євгена Сверстюка О. Овсієнкові дізнаємося, що за непокірність його поселили в камері із двома кримінальниками, які були хижими і злими, він спав на смердючому, засмальцьованому матраці, не дали навіть білизни. Всі чекали конфлікту між тими кримінальниками та Є. Сверстюком. Та конфлікту не відбулось. Він навіть зумів подружитися з тими кримінальниками [50].

З Улан-Уде Є. Сверстюка через деякий час, у лютому 1979 р. перевезли до Бурятії в селище Багдарин. Метою цього переселення було влаштування повного контролю за Є. Сверстюком, щоб потім знову засудити, а для цього потрібні були підстави. Отже, там вже в Бурятії видали йому паспорт, влаштували на окрему квартиру, навіть дозволяли, щоб до рук Сверстюка потрапляла його ж література та влаштували на роботу столяром [50].

Не знаючи цього самі, конвоїри зробили досить оптимальні умови для перебування на засланні Є. Сверстюка. Так він прожив 5 років. Та все ж термін Сверстюка таки там в Бурятії закінчився, бо не знайшли приводу для подальшого арешту. Його звільнили у 1983 р. Після чого митець повернувся до Києва, ще 5 років працював столяром, а згодом повернувся до своєї основної, роботи – боротися проти радянської влади в Україні [14, с. 121].

«Табірне життя» митця, то безперечно була «кульмінація його життєвого роману», яка давала духовний простір свободи, але вимагала занадто великої плати. Про своє перебування у тюрмі та в засланні Євген Олександрович завжди розповідав дуже стримано, з гідністю людини. Насмілитися детально про все розповісти вперше автор зміг лише у 1993 році в одному із інтерв'ю. То мабуть був перший вихід дисидента Є. Сверстюка до широкого українського загалу [38].

Перебуваючи у неволі, Є. Сверстюк не підкорився тогочасній системі. Будучи навіть у засланні він продовжував займатися літературною діяльністю. Згодом передавав свої твори на волю. Бо табір хоч і певною мірою визволяв людину від таємного страху, позбавляючи свободи зовнішньої, все ж для реальної творчості не є місцем також і в тому розумінні, що в умовах постійної сірості, коли не вистачає барв, облич, якогось широкого спілкування, людина затухає внутрішньо, вона не живе повноцінно у всіх відношеннях, – можливо і справді виявляючи риси і таланти, які не виявлялись за інших умов [64, с. 1].

Не можемо стверджувати, що саме табірне життя та роки заслання, які були наповнені самотності, зробили Є. Сверстюка таким, який він запам'ятався українському народові. Табірне життя – це окрема сторінка у біографії визначного дисидента.

Нині Святвечір.

Я сам. З листами.

Тиша – на цілий світ.

Музика й зорі – зорі ті самі,

Що і дві тисячі літ.

(«Нині Святвечір») [62, с.10].

Цей вірш Є. Сверстюка періоду заслання датований 6 січня 1980 р.

У тих тюремних камерах для того, щоб вижити, потрібно було за щось триматись, бо волі його чекала дружина, син та дочка. Митець тримався завжди перш за все за віру в Бога. У камерах тихо молився, багато думав та не переставав писати. В одному із інтерв'ю газеті День пізніше Сверстюк скаже: «Письменником мене зробили тюрма і заслання» [14, с. 10].

Під час перебування у засланні він часто переписувався зі своїми колегами та побратимами. Так, особливо багато листів було із критиком та літературознавцем у еміграції Ю. Луцьким. Пізніше, у 1991р. цю збірку листів надрукують. В одному із листів датованому 9 квітням 1982 року. Є. Свирстюк писав «Дай Боже нам щось про високу блакить – там не загубимось. Лишимося монадами» [10, с. 189]. Багато листів було написано Є. Сверстюком своїй дружині та синові Андрієві. Пізніше було видано на основі цих листів «Євген Сверстюк – Валерія Андрієвська. Листування» [18].

Отже, сім років тюрми та п'ять років заслання було присуджено радянською владою Євгену Сверстюку за розповсюдження антирадянської літератури. Він відбував покарання з 1972 до 1983 року у 36-й зоні Пермських таборів та заслання на території Бурятії. На засланні працював столяром. Будучи навіть у тюремній камері, завжди брав активну участь у страйках, голодуваннях, але ніколи не був ініціатором таких заходів, адже вважав, що боротися із конвоєм та тамтешніми солдатами він не має чого, для нього вони були занадто примітивні. Не один раз сидів у карцері, дуже вже був гострий на розмову зі слідчими та табірним конвоєм, Але не скорився. Не пішов на поступки, навіть живучи у тих страшних умовах, навіть коли гнітили та сміялись, не зрікся власної думки, не зрікся української мови та думки про розвиток української культури. Сидячи в самотності в самотній камері багато молився, думав та писав. Свої написані поеми завдяки своїм близьким та друзям, які відвідували його коли він був на засланні передавав на волю.

РОЗДІЛ 3. Громадська активність в незалежній Україні.

3.1 Участь у процесах відновлення української самостійності (друга половина 1980-х – початок 1990-х рр.).

На початку 1980-х років ситуація в СРСР була несприятливою для розвитку національної культури. Рух опору в Україні продовжувався. Репресії, які радянська влада продовжувала здійснювати над дисидентами, не мали меж. Але українська інтелігенція не мала права здаватись. В той час її представники вже ж намагаються друкуватись та поширювати інформацію про незламний дух українського народу. Так, у 1980 році у самвидаві та «Віснику» з'являються 4 документи, підписані «Український патріотичний рух», а також статті, які закликають до виходу України зі складу СРСР, до акцій громадянської непокорі, заклики на захист В. Чорновола та В. Клебанова (це був донецький шахтар, який зробив спробу створити незалежну профспілку) [22].

У листопаді–грудні 1980 р. відбулася Мадридська конференція з питань виконання Гельсінських угод. Від УГГ були представлені П. Григоренко та Н. Строката-Караванська. Вони прибули із декларацією «про право контролю за Виконанням Гельсінського заключного Акта та про недопустимість карного і адміністративного переслідування за участь у такому контролі», а також надали інтерв'ю західній пресі, в якому розповіли про переслідування правозахисників в Україні. Проте всі такі дії носили лише символічний характер. На той час на часі у світі була гонка озброєнь, почалась війна в Афганістані, події в Польщі, тому СРСР визнав за собою право не рахуватися із міжнародними правовими та гуманітарними нормами [29, с. 172].

В той час в Україні продовжуються арешти української інтелігенції, де кого повторно ув'язнюють (Я. Лесіва, В. Овсієнка, В. Стрільціва, В. Січка, Ю. Литвина та ін.), у 1983 р. достроково-звільнили В. Чорновола, тоді ж помер О. Тихий, покінчив життя самогубством Ю. Литвин, восени 1985 р. не стало В. Стуса [22].

На фоні таких подій в державі добігає кінця термін перебування Є. Сверстюка у засланні, це був 1983 рік. Він повертається до Києва під час суду над журналістом В. Марченком. Є. Сверстюк у одному із інтерв'ю згадує: «...атмосфера була гнітюча, як у найтемніші години перед світанком. Я хотів влаштуватися на роботу, за допомогою друзів, вірніше їх порад...» [50].

Влаштувався на роботу столяром, у Механічний цех фабрики індпошиву № 2, біля дому Івана Бровка, де працював 5 наступних років, фактично до пенсії. Зарплата була сімдесят рублів. На той час йому було дуже важко, скрутне матеріальне становище в сім'ї підштовхувало Є. Сверстюка продавати книги. Але і в такий злидений час Сверстюк писав. У той час почав писати працю «Перебудова Вавилонської вежі». У 1980-х роках становище української інтелігенції не змінилося, хоча і кількість арештів зменшилась; тотальний контроль радянської влади, корупція та загнивання владних структур залишалися на такому ж рівні, як і раніше [59, с. 4].

Однак невдовзі прийшла «перебудова» – це була спроба лібералізації та демократизації радянського режиму в період правління Михайла Горбачова. Постала проблема наявності в СРСР політв'язнів, і вже 14 лютого 1987 р. Газета «Известия» опублікувала повідомлення про помилування 140 із них. Достроково почали звільняти всіх, хто не скорився тогочасній системі. Повернувшись в Україну, дисидентська інтелігенція повертається до активної громадсько-політичної діяльності. У 1988 р. була створена Українська гельсінська спілка (УГС), ядро якої склали українські правозахисники. Метою роботи спілка проголосила досягнення незалежності України. Починалась нова епоха [29, с. 175].

Євген Сверстюк знову почав плідно працювати на користь розвитку української культури. У 1987 р. він разом із колишніми політв'язнями С. Набокою, О. Матусевичем, Л. Мілявським проводили вечори пам'яті В. Стуса, мітингували. Був учасником Українського культурологічного клубу (УКК). Спочатку перед створенням Клубу в київському кафе «Любава» зустрілася ініціативна група під егідою райкому комсомолу, а установчі збори УКК

відбулися 16 серпня 1987 р. на дачі в А. Киреєва – першого голови ради клубу [22].

УКК проводив засідання щотижня. Основними темами, що обговорювались, були процеси зросійщення в Україні, приховування геноциду українського народу 1932–1933 р., замовчування наслідків Чорнобильської катастрофи, захисту історичних пам'яток та ін. Група налічувала близько 400 учасників, але оскільки влада приміщення для засідань виділяти не хотіла, вони розділились на 6 груп та працювали таємно по квартирах. Теми всіх засідань висвітлювались на сторінках відновленого В. Чорноволом «Українського вісника». Діяльність УКК мала широкий резонанс і була під пильним наглядом КГБ.

Визначною подією УКК було те, що 26 квітня 1987 р. активісти зібралися на мітинг, присвячений другій річниці аварії на Чорнобильській атомній станції. Спроба мітингу звичайно була повалена, а учасники жорстоко побиті і арештовані. У 1988 р. УКК ухвалив рішення увійти повним складом до УГС [41].

Улітку 1988 р. став ініціатором святкування тисячоліття хрещення Руси-України. Є. Сверстюк пізніше згадував, як готувався до цього святкування. Святкування було загальновідомим і офіційно мало розпочинатись у Москві, а вже потім мало дійти до України, на рівні комсомолу звичайно. І Є. Сверстюк подумав, що варто би вже щось самим організувати. Тоді він зібрав представників молоді інтелігенції, роздав їм листочки із творами П. Тичини; С. Нокові доручив записати «Дзвони». Так і прийшли на святкування, хоча, як пізніше згадував Євген Олександрович, ніхто з учасників не підготувався, потрібно було самому імпровізувати [74].

Подія відбувалася біля пам'ятника Святому Володимирі в Києві. На святкування зібрався весь культурологічний клуб. Сверстюк прочитав промову, яка потім широко розлетілася по світу. Найрезонансним було: Україна святкує тисячоліття хрещення Руси-України.

А ще наприкінці 1987 р. Сверстюк виступав на «Взуттєвику» про В. Стуса, під час якого прибічники комуністів все ж прицільно стежили за інтелігенцією.

Про цей виступ Сверстюк згадував, що формально було зібрання, щоб обговорити робочі питання, а потім дали йому слово. Після промови та гучних оплесків, було запропоновано вшанувати пам'ять – це було перше вшанування пам'яті Василя Стуса. Тоді ж Є. Сверстюк заявив, що текст доповіді є зверненням до ЮНЕСКО про вшанування 50-річчя поета. Його підписали три почесні члени ПЕН-клубу – Є. Сверстюк, І. Світличний і В. Чорновіл [54, с. 213].

Противників українського національного руху на той час було ще багато. Свободи як такої не було. Після зухвалих виступів Є. Сверстюка у різних газетах починається критика. Так, з'явилася стаття Шевця «Хто стоїть за кулісами УКК?». На таку критичну статтю Є. Сверстюк звичайно відповів, що він ніколи за кулісами не стоїть, а завжди бере участь у будь-яких акціях, які є культурними чи релігійними [50].

Ще одна критика була написана С. Томою з приводу шевченківського вечора, він писав «...не розумію тільки, що змушує Сверстюка робити з Шевченка християнина?».

З початком перебудови Є. Сверстюк наважується подавати свої твори до друку. Спершу у 1988 р. до редакції він відніс свій знаменитий «Собор у риштованні», проте його надрукувати тоді ще не захотіли. Спочатку Є. Сверстюк почав друкуватися у журналі «Київ», проте ще в той час до друку всі написані твори Є. Сверстюка йшли після цензури у КГБ [15].

Під час поїздки до Вашингтону у 1989 р. Сверстюк подав до друку там свою «Перебудову Волинської вежі» під назвою «Чорнобильська притча»; перший тираж в Америці так швидко розлетівся, що довелося друкувати другий. Це був 1990 р. Тоді ж вийшло опублікуватися в Україні. Як говорив сам Сверстюк «Я набрався духу і дав його [твір «Чорнобильська притча – Ю. Л.] до журналу «Київ»»; тоді книга була надрукована і в Києві [14, с. 124].

У 1988 р. Сверстюка звільняють із пошивочного цеху, де він працював столяром після заслання. Причиною стала поїздка до Сполучених Штатів. В Америці відбувалася зустріч дисидентів, і Сверстюкові прийшло поштою запрошення з Американського посольства в Москві на цю зустріч. Вагань чи

поїхати у Євгена Олександровича не було. Він звичайно поїхав. Та перед цим, на роботу до Сверстюка прийшов прокурор, та став радити не їздити туди [50].

Займаючись активною громадською діяльністю в кінці 1980-х - на початку 1990-х років, Є. Сверстюк декілька раз їздив за кордон, його запрошували виступити із своїми промовама на конференціях. З осені 1989 р. Сверстюкові виповнилось 60 років і його з цеху офіційно відправили на пенсію, якої він дуже боявся, бо часи тоді були злиденні. Але це дало можливість Євгенові Олександровичу більше займатися громадською діяльністю. Він чи не один із перших отримав паспорт та візу щоб їздити за кордон. Побував у Мюнхені, був запрошений до Риму, де побував на аудієнції з папою Іваном Павлом II, мав виліт до Торонто, а потім був Дюсельдорфі. У тому ж 1989 р. відвідав Америку, де мав зустріч із Н. Світличною, там і написав статтю про Стуса під назвою «Великий птах» [5]. Стаття була написана на захист В. Стуса, яку перед тим як віддати до друку прочитав тій же Н. Світличній, Шевельову та Кошелівцю – які в один голос схвалили статтю, яка у 1990 р. була надрукована Жулинським у газеті «Слово» [22].

Ще раніше, перед виїздом за кордон Сверстюк разом з однодумцями обговорювали питання перепоховання Василя Стуса, який помер у 1985 р. у засланні в Пермській області, де відбував покарання раніше і Сверстюк, а в 1989 р. все ж вдалося перевезти прах В. Стуса та поховати у Києві. На той час Є. Сверстюка у Києві не було він був у відрядженні за кордоном [59, с. 9].

Пізніше після приїзду до Києва він разом із М. Коцюбинською надрукував ще одну статтю на захист Стуса. Після виходу цієї статті, у комуністичній газеті з'явилася репліка «Коцюбинська і Сверстюк рвуться до влади». Але Є. Сверстюк за все своє життя жодного разу не брав участь у виборах до політичних партій. Як він сам казав «мене туди і ніхто не кликав ». У партіях люди б'ються за владу, там є мало людей які мають ілюзії [28, с. 7].

Також з 1987 р. Є. Сверстюк був Президентом Асоціації незалежної української інтелігенції, яка започаткувала Премію імені Василя Стуса.

Є. Сверстюк від народження був християнською людиною, любов до Бога йому передалась з молоком матері. Він був православним. Тому і не дивно, що лише отримавши таку можливість починає видавати газету «Наша віра». Так, спочатку газета мала назву «Наша віра – православ'я», її видавництво припадає на 1989 р. Газету «Наша віра» Сверстюк, вважав головною справою свого життя, третину якого він присвятив цьому виданню [67, с. 326].

Від самого початку головним редактором був Є. Сверстюк, аж до 2005 р. і працював він без зарплати. Газета не мала ні фотокореспонденті, ні оглядача. Газету робило всього двоє людей – Є. Сверстюк та Рая Ліща. У газеті Є. Сверстюк пише статті до ювілеїв видатних осіб таких як О. Пчілка, Сахарова, Лукаша, багато писав про Шевченка. У газеті гострополітичні питання не висвітлювались [6, с. 19–20].

«Наша віра» – перша православна газета у посткомуністичній Україні. Ініціатива видавати газету належала О. Ткачуку та М. Буднику, саме вони запропонували Сверстюкові стати головним редактором газети. Газета редакторами бачилася як «перше вільне слово, яке мало будити народ». На початках газета друкувалася не в Україні, а в Литві, фактично підпільно. Така газета на своїх початках мала вузькопрофільний та переважно культурологічний характер. Згодом коли представники церкви дізналися про таку газету, то намагались впливати на її зміст. Пізніше Є. Сверстюк установив зв'язки з митрополитом Мстиславом Скрипником, який дав згоду на незалежність видання від церкви [33, с. 11].

Є. Сверстюк був редактором газети «Наша віра» до 2005 р. Іноді навіть закидали йому, що це Сверстюкова газета. Але його власністю це видання ніколи не було, хоча і Сверстюк вважає, що це справа всього їхнього життя. Газета не один раз переживала важкі часи, завжди був брак фінансування (Див. Додаток Є).

19 жовтня 1990 р. пленум Верховного суду тодішньої УРСР визнав безпідставність усіх звинувачень, що їх інкримінували Є. Сверстюку та за які він відбував покарання. У Мюнхені в 1992 р. Євген Олександрович захистив

докторську за узагальнюючою науковою працею на основі своїх попередніх публікацій, на тему: «Українська література і християнські традиції»[35, с. 89]. Отже, активно продовжував свою громадську діяльність Євген Сверстюк і після повернення із заслання. Верховний суд тодішнього ще УРСР визнав повну безпідставність обвинувачень Є. Сверстюка. Для Сверстюка це не мало якогось особливого значення. Він активно продовжував боротися проти комуністичного режиму. У кінці 1980-х один із перших хто отримав закордонний паспорт та побував у багатьох державах світу, куди його запрошували виступити зі своїми лекціями. Активно підтримував розпад СРСР та утворення незалежної України. В своїй громадській діяльності організував святкування хрещення Руси-України, брав участь у літературних вечорах та вечорах пам'яті. Почав давати до друку свої праці та статті. Особливо відзначилась в той час стаття про В. Стуса, в якій Є. Сверстюк відверто розповів про радянську тоталітарну систему. На початку 1990-х був членом УГС, редактором газети «Наша віра».

3.2 Відстоювання національних інтересів в умовах незалежності.

«Свобода думки, духу і чину», слова М. Коцюбинської, які характеризують суть Євгена Сверстюка, котрому випало відбутися 12 років ув'язнення за літературно-критичні твори «Собор у риштованні», «Іван Котляревський», «Остання сльоза», «На свято жінки» та інші, що поширювалися у самвидаві, а потім публікувалися за кордоном англійською, німецькою мовами. І лише через роки на початку ХХІ ст. лише тоді дійшли до українського читача у книзі вибраного «На святі надій».

Саме ця книга репрезентувала більше як тридцятирічний доробок поета та публіциста. М. Коцюбинська писала: «Доробок Євгена Сверстюка як критика і публіциста – а це доробок значний і якісно і кількісно – позначений великою внутрішньою сконцентрованою ідеєю. Магістральна ідея – значення духовності у формуванні людини, нації, суспільства, її безсумнівний пріоритет у всій ціннісній системі суспільного буття. Нині ця ідея загальноновизнана – корозія бездуховності, що роз'їдає наше суспільство, надто очевидна. А він починав

«лупати скалу» й бити на сполох давно, коли за такої ідеї дорого треба було платити» [28, с. 6–7].

З початку 1980-х років у СРСР стала очевидною необхідність проведення реформ у в сїх сферах суспільного життя. Тоді Генеральним Секретарем СРСР був Обраний М. Горбачов, розпочався процес оновлення держави. У 1986 р. на XXVII з'їзді КПРС була прийнята нова програма партії, в основі якої було побудова комунізму та вдосконалення соціалізму. Саме тоді М. Горбачов висунув принципово нові лозунги в історії СРСР: «гласність» і «широка демократія», які значно вплинули на розвиток суспільних процесів влада почала ліквідовувати «білі плями» в історії СРСР, реабілітовували політично дискриміновані імена, літературно-мистецькі твори, наукові праці.

Теми, які раніше були заборонені, тепер можна було відкрито розкривати, джерельна база історичних досліджень значно розширилась. Відновлювала свою діяльність преса, так в Україні це «Літературна Україна» «Жовтень», «Україна», на сторінках яких вчені висвітлювали раніше заборонені теми про Голодомор 1932–1933рр, сталінські репресії, трагічні картини колективізації та повертали із забуття історичні постаті [22].

Настає переломний етап в історії України. Так відбувається неминучий процес розпаду Радянського Союзу та відновлення незалежності України. 24 серпня 1991 р. позачерговою сесією верховної Ради УРСР ухвалено політико-правовий документ – Акт проголошення незалежності України. Не останню роль відіграли у відновленні незалежності і колишні дисиденти, в тому числі і Євген Сверстюк.

Євген Сверстюк постійно боровся за свободу, його зброєю завжди було слово. Його боротьба тривала і в часи незалежності. Продовжуючи брати активну участь у громадському житті України, намагався навчити українців бути вільними, бути українцями. Із початку 1990-х років колишній дисидент, політв'язень радянського режиму, відомий на той час критик та філософ не лише в Україні, а й далеко за її межами Євген Сверстюк виступав за дерадянізацію України [21].

У 1993 р. видавництво «Пам'ятки України» надрукувало його книгу «Блудні сини України»; за цю книгу у 1995 р. Є. Сверстюк удостоєний Державної премії України імені Тараса Шевченка. Окрилений цим визнанням, він продовжив працювати над творчістю Т. Шевченка і в 1996 р. видає книгу «Шевченко і час» [72, с. 466].

Книга «Блудні сини України», містить літературно-критичні статті та публіцистичні виступи, в яких описані філософсько-етичні проблеми, які потрібно вирішувати в умовах сьогодення, статті присвячені відродженню духовності та християнських традицій. Образ блудного сина у Сверстюкових розповідях, це так звана метафора, що стосується цілої нації. Автор книги переконливо доводив, що варто відстоювати власну думку, а відстоювати її будуть тільки ті, хто її вистраждав. Все це є можливим тільки тоді коли ти є людина великої віри. Цей мотив великої віри і дає ключ до розуміння основної місії інтелігенції, від якої час потребує великої витривалості. Автор стверджував, що все в цьому світі залежить від вибору людини. З вибору релігії, свободи думки, вибором між вигодою і обов'язком, корисливим і некорисним, вибір постає перед людиною на кожному кроці життя [48].

Євген Сверстюк писав: «але людині легше зрікається великого, ні ж малого. Велике їй несила нести проти течії...»; філософ постійно доводив, що в умовах яких людина живе, їй легше продати свободу за шматок хліба. Людина є такою, якою зробило її життя. Отже, в книзі «Блудні сини України», Є. Сверстюк, на темі вибору формує і той наскрізний мотив блудного сина, котрий через помилку або поклоніння чомусь чужому і робить свій вибір [17,с. 13–14].

У 1999 р. вийшла друком книга «На святі надій» праця у двох книгах, куди увійшли есе, літературознавчі і публіцистичні твори, а також коментарі і примітки до своєї творчості. За цю книгу в 2000 р. Є. Сверстюку було присуджено премію ЮНЕСКО за міжетнічну і міжконфесійну толерантність «Корнеліу-Копосу» [56].

У 2004 р. у видавництві «Терен» у м. Луцьк вийшла друком книга «Євген Сверстюк». На хвилях радіо «Свобода», до якої увійшли виступи Євгена Олександровича на радіо, про реалії життя в Україні. У цьому ж видавництві вийшов збірник на пошану Є. Сверстюка «На щедрий вечір», а в 2005 р. цим же видавництвом була надрукована книга «Олександр Довженко вчора і сьогодні. Затемнені місця в біографії» [54].

У 1993 р. Є. Сверстюка обирають президентом ПЕН-центру (ПЕН-клуб – міжнародна неурядова організація, яка об'єднує професійних письменників, редакторів і перекладачів. Був створений з метою сприяння дружбі й інтелектуальній співпраці письменників всього світу) [47, с. 195].

У часи незалежності Євген Олександрович не переставав бути активістом; окрім написання нових публікацій та керування важливими літературними організаціями, брав активну участь у мітингах, організовував літературні вечори пам'яті та не забував про тих, хто в люті часи тоталітарної системи боровся за свободу слова. Так, наприклад 27 жовтня 1997 р. Є. Сверстюк привіз в урочище Сандармох, що на півдні Корелії і встановив хрест, якого зробив М. Малишко з надписом «Убієнним синам України» (Див.дод. Д).

Саме у цьому місці в 1937 р. було розстріляно 1111 в'язнів соловецької тюрми, з них 290 українців, серед яких були і видатні письменники такі як, М. Зеров, Л. Курбас, В. Підмогильний, М. Куліш, Крушельницькі та низка інших митців [50].

Продовжував бути головним редактором газети «Наша віра». Підтримував Помаранчеву революцію у 2004 р. Євген Сверстюк в умовах встановлення авторитарного режиму В. Януковича був одним із ініціаторів створення групи «Першого грудня». Ініціативна група «Першого грудня», яка була створена 1 грудня 2011 р. відомими інтелектуалами та громадським діячами на прохання трьох основних українських церков. В основу програмних документів закладена декларація, яка містить базові принципи для об'єднання українського народу та Хартія Вільної Людини, в якій відтворені основні орієнтири, на які має покладатися людина. Всі заходи ініціативної групи відбуваються на відкритому

засіданні у вигляді круглого столу, куди завжди є запрошеними журналісти, правозахисники, громадські діячі, економісти, історики, церковні діячі [22].

8 грудня 2012 р. ініціативною групою було представлено «Українську хартію вільної людини», яку підписали В. Брюховецький, Б. Гаврилишин, С. Глузман, В. Горбулін, кардинал Любомир Гузар, І. Дзюба, М. Маринович, Є. Сверстюк, В. Скуратівський та І. Юхновський [38].

Ініціативна група не була політичною організацією, об'єднавши навколо себе фактично чільних представників суспільства. Її члени наголошували на тому, що мета створення групи – відродження українського суспільства, розвиток незалежної України, в якій має бути незалежний суд, правосуддя, знищення корупції, свобода і гідність кожного громадянина ставляться як основні та пріоритетні.

Коли в Україні розпочалась революція, яка отримала назву Євромайдан, ініціативна група «Першого грудня» виступила із зверненням до народу «В Україні настав новий час». Окрім присутніх був і кир Любомир, який дав настанову українському народові: «Молімося так, наче усе залежить від Нього. Працюймо так, наче усе залежить од нас» (Див. дод. Є) [74].

Будь які мітинги, які відбувалися в Україні, не відбувалися без участі української інтелігенції та Євгена Сверстюка, так і було, коли в Україні розпочалася Революція Гідності – «Євромайдан» (21 листопада 2013 – 22 лютого 2014 р.) [68]. Майдан вимагав від тодішньої влади взяти курс на євроінтеграцію і мав на меті не допустити перетворення України у колонію Російської Федерації. Євромайдан вимагав: відставки уряду М. Азарова за припинення підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом; на позачерговій сесії ухвалити закони необхідні для подальшої євроінтеграції та імпичменту президента В. Януковича за зраду національних інтересів [19].

Євген Сверстюк будучи, вже далеко не молодий активно підтримував український народ. Адже він як ніхто знає ціну свободи. Саме він постійно боровся проти радянської влади та її тоталітарного режиму. Тоді у своєму блозі він написав: «Ми переживаємо свято моральної перемоги згуртованих людей»

[37, с. 12]. Він говорив, що ми живемо у часи незалежності, демократії та свободи, а тому потрібно налагоджувати позитивний діалог, «хоча враховуючи події позавчорашньої ночі, позитив уявити важко». Ініціатива «Першого грудня» робила спроби провести діалог Євромайдану з президентом. Проте Майдан вимагав чесних і відкритих переговорів, а В. Янукович не був здатним на компроміси із протестувальниками [60].

У одному із інтерв'ю Є. Сверстюк сказав: «Євромайдан для мене – це місце, де засвідчується право людини обстоювати свою гідність та право. В молодості я часом один виходив на захист гідності та права. А тепер на вулиці вийшов мільйон... Майдан працює на перспективу. Він вже зараз багато чого навчив суспільство... Це початок зміни суспільства. Непокора знищить поламаний механізм «советизації». На майдані народжується новий тип громадянина – гідного і безстрашного» [74].

Євген Сверстюк ніколи не служив політикам і не вихваляв влади. Він нічим не зобов'язаний жодному українському президентові чи депутатові. Йому ніщо і ніколи не заважало бути відвертим у своїх твердженнях та оцінках. Одного разу він навіть сказав, що його ніколи і ніхто не запрошував до жодної партії. «Сказати істину – це обов'язок перед людством і культурний світ завжди буде вдячний тим, хто всупереч політичним вигодам, розголошує факти про злочини проти людства» [50].

Про політиків незалежної України Є. Сверстюк завжди говорив, що до влади в нашій державі, прийшли люди, які ніколи і не любили України, вони ніколи не захищали її честі та свободи. Так, наприклад про тодішнього президента Віктора Януковича, він казав, що той після присяги на вірність українському народові, почав служити російській владі, і народ який обрав його, його і скине, бо люди не можуть цього зрозуміти, як можна продавати власну незалежність, вистраждану тисячоліттями [74].

Микола Горбаль про Євгена Олександровича казав: «Євген Сверстюк – виняткова постать. Це – совість нації. Він пройшов життя відважно, чесно.

Польська нація у минулому столітті мала Івана Павла II. Думаю, що рівнозначна постать для України – Євген Сверстюк» [56, с. 567].

Вічна боротьба за свободу, не пройшла безслідно, Є. Сверстюка вшановують як видатного письменника, критика, публіциста, громадського діяча, як далеко за кордоном, так і в Україні. Так, ще за життя він був нагороджений орденом свободи. Згідно з указом президента України від 25 листопада 2008 р №1075/2008 «Про нагородження Євгена Сверстюка орденом Свободи»... «За видатні заслуги в утвердженні суверенітету та незалежності України, мужність і самовідданість прав і свобод людини, плідну публіцистично-літературну діяльність та з нагоди Дня Свободи...»

Помер Є. Сверстюк 1 грудня 2014 р. у віці 87 років, похований на Байковому кладовищі. Здається саме після смерті публіциста, його найбільше почали вшановувати, а ніж за життя. На сьогодні на честь Євгена Сверстюка відбуваються літературні вечори та вечори пам'яті. З 2015 р у Києві, Броварах, Полтаві, Кропивницькому, Луцьку (2016), були перейменовані вулиці, на честь Є. Сверстюка. 13 грудня 2018 р. на державному рівні в Україні відзначалася пам'ятна дата – 90 років від дня народження Є. Сверстюка (1928–2014 рр) [27].

Отже, після проголошення незалежності України Євген Сверстюк був великим прихильником демократизації суспільства. Він ніколи не був при владі, не балотувався на жодних виборах, тому ніколи і нікому не підпорядковувався. Це було йому на руку, адже міг висловлювати свою думку про будь кого вільно і справедливо. В часи незалежної України продовжував писати та друкувати свої книги. Так, за книгу «Шевченко понад часом» був удостоєний премії імені Т. Шевченка.

Підтримував народ на Майдані у 2004 р, а особливо у 2014 р. З перших днів він перебував серед молоді, був прихильником такого зрушення суспільства. Тішився дуже з того, що національна свідомість народу пробуджується. Критикував тодішню владу. Виступав на площі під час революції гідності разом із Кир Любомиром (Гузарем). Є. Сверстюк був одним із ініціаторів створення Групи «Першого грудня», яка об'єднала церковних та громадських діячів,

інтелігенцію, істориків, юристів, економістів заради розвитку нашої держави та наближення до європейських засад.

Розділ 4. Виховання національної свідомості учнів на прикладі громадської активності та творчої спадщини Євгена Сверстюка

Стратегія національно-патріотичного виховання дітей, яка була схвалена Указом Президента України від 18.05.2019 р. №286/2019 «з метою дальшого розвитку в суспільстві національної свідомості, формування почуття патріотизму на засадах духовності та моральності, популяризації духовно-культурної спадщини України, а також активізації взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань у питаннях національно-патріотичного виховання» [69].

В сьогоdnішній час, коли Україна перебуває у стані війни з Російською Федерацією та бореться за кожний шматочок нашої території, виховувати серед учнів національно свідомих патріотів є чи не найважливішим завданням середньої освіти. Адже в основу патріотичного виховання покладені ідеї зміцнення української державності як основного чинника розвитку суспільства, утвердження національних цінностей, формування серед підростаючого покоління патріотизму [42].

Виховання національно свідомих дітей на основі національно-патріотичного чинника досить складний процес, це комплексна система яка об'єднує органи державної влади, навчальні та позашкільні освітні заклади, громадські організації, родини та сім'ї. Важливим є формування у молодого громадянина патріотичної свідомості, почуття вірності, свободи слова та вибору, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу. Формування таких якостей, як виконання громадянського та конституційного обов'язку для захисту національних інтересів, цілісності території, незалежності, сприяння становлення України як правової, демократичної, соціальної держави, адже це так важливо, особливо у теперішній час [41].

Для того, щоб виховати серед учня патріота, потрібно правильно підійти до вивчення тематики українського національно-визвольного руху другої половини ХХ ст. Патріотизм – це одне з найбільш глибоких людських почуттів

та є одним із найбільших духовних надбань особистості. Під патріотизмом найбільше розуміється любов до Батьківщини, до її надбань, гордість за її минуле та прагнення до кращого майбутнього, готовність до її захисту. Психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення і оцінку особистістю елементів Вітчизни. Національна свідомість формується не лише шляхом біологічної спадковості, а й особливо вона формується під впливом соціального середовища, виховання, на прикладі інших людей [8, с. 28].

Національна свідомість є невід'ємною складовою патріотичного виховання молодих людей. За своєю суттю це сукупність моральних, етичних, філософських, економічних, релігійних, політичних поглядів, правил поведінки, звичаїв і традицій, аксіологічних орієнтацій, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй. Вона складається із таких основних складових, як сприйняття оточуючого світу та ставлення до нього, усвідомлення своєї етнічної належності, ставлення до історії та культури своєї спільноти, ставлення до представників інших націй, усвідомлення національно – державної спільності[31].

Головною тенденцією патріотичного виховання у школі є формування ціннісного ставлення дитини до Батьківщини, народу, держави, нації, яке має базуватися на основних цінностях духовної культури українського народу. Важливим та позитивним є те, що серед сучасної молоді починають формуватися ідеї християнства [7, с. 5].

Розвиток демократичних країн та громадянського суспільства – це історія громадянського і морально-етичного вчинку, який визначає добросовісний вибір цілей і дій громадян. Вибір добродесного вчинку громадянина є передумовою становлення громадянських чеснот. У вересні 2017 р. було затверджено новий закон «Про освіту», який визначає, що держава повинна створити умови для отримання громадянської освіти, спрямованої на формування ключових компетентностей, пов'язаних із здійсненням людиною своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського суспільства, прав і свобод людини і громадянина[7].

Громадянська та історична освітня галузь нового Державного стандарту загальноосвітньої школи передбачає створення умов для формування в учнів власної ідентичності та готовності до змін через усвідомлення своїх прав і свобод, осмислення зв'язків між історією і теперішнім життям, плекання активної громадянської позиції на засадах демократії та поваги до прав людини [27].

Найбільш суттєвим виховним аспектом громадянської компетентності є формування в учнів найбільш значущих для українського народу цінностей: національного патріотизму, працелюдства, взаємоповаги, соціальної справедливості, природолюбства, людинолюбства тощо [31, с. 24].

Виховувати національну свідомість серед учнів варто фактично на всіх уроках, у позакласному часі та у години відпочинку. Адже, основним завданням сучасних педагогів є пробуджувати і виховувати у кожної дитини патріотичні якості, такі як любов до батьків, природи, рідної мови, культури, пошану до історичного минулого, глибоке усвідомлення своєї національної приналежності, боротьбу за підвищення духовності і добробуту всіх українців, готовність захищати свою землю від ворогів [7, с. 16].

Велике значення для розвитку національно свідомого громадянина мають уроки історії. Бо як писав О. Довженко: «Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців» [39]. Наша держава зможе розвиватися лише знаючи та пам'ятаючи своє минуле, адже саме історична свідомість є вищою духовною цінністю будь-якої нації.

У житті кожного народу є події та уроки, які назавжди входять в його історію. Такі події та уроки має і наша держава, події нашої держави засвідчують споконвічне прагнення українського народу до волі, свободи, незалежності. Саме на уроках історії закладаються підвалини історичних уявлень майбутніх громадян про минуле українського народу, його мови, культури, політичного, економічного та соціального життя. Саме на шкільних уроках учні повинні отримати базові наукові знання, що в подальшому слугуватимуть фундаментом для їхньої національної свідомості та формування патріотизму.

Система патріотичного виховання молодого покоління повинна базуватися на вивченні історії боротьби українського народу за державну незалежність протягом всього свого історичного шляху, починаючи від Київської Русі (IX ст.), закінчуючи 2023 роком, особливо варто більшого значення надавати боротьбі проти тоталітарної системи Радянського Союзу та подіям XXI століття [8, с. 26].

Існування України, як незалежної держави сьогодні – це результат тисячолітньої боротьби українського народу. Вивчаючи славні сторінки історії варто звернути увагу на те велике і світле, яке підносить наш народ до вершин цивілізації, визначає його заслуги перед людством. Особливо у старших класах варто акцентувати увагу на патріотизмі і моральності діячів визвольного руху, дисидентів, політичних в'язнів комуністичного режиму. Такі теми є дуже емоційними і дають великі можливості для розкриття людської якості, як самопожертви в ім'я нашої держави [7].

Історія України – це не тільки події, а й постаті, на прикладах життя, творчості та боротьби за державну незалежність. Для історії України, велике значення мають історичні постаті XX ст., які ввійшли в історію як дисиденти, борці за волю України, її мову і культуру. Люди які своїм героїзмом прагнули довести, що українська нація незламна. Так, це В. Стус, І. Дзюба, Л. Костенко, А. Горська, Є. Сверстюк та низка інших дисидентів які за свою національну позицію були переслідувані, відбули ув'язнення та табори [30].

У контексті вивченні історії України на сьогодні як ніколи буде актуальним звернення до надбання духовних лідерів нації, яким повною мірою є Євген Олександрович Сверстюк. Дисидент О. Шевченко про Є. Сверстюка казав так: «людина високої одухотвореності й енциклопедичних знань, письменник і філософ, один із залізних стовпів, які тримали і тримають українське небо» [58, с. 525]

Сьогодні історична постать Є. Сверстюка, ще не оцінена до кінця, але вже зрозуміло, що це людина, яка не тільки прославилася своїми працями та активною громадською діяльністю, а й моральний авторитет для багатьох. Зрозуміти загальнолюдські та національні світоглядні орієнтири можна

прочитавши хоча б декілька статей, есеїв чи публіцистичних творів Євгена Олександровича. Висвітлені на сторінках його творів міркування демонструють сформовану систему ціннісних орієнтирів. Визначальними у поглядах митця виступають істини у світлі християнських моральностей, такі як свобода, гідність, добро. Вище за життя він ставить гідність, власну свободу порівнює із свободою цілого народу, і тільки вільна особистість із почуттям власної гідності спроможна досягнути загальнолюдські ідеали добра і правди [31].

Євген Сверстюк навчався на психолога, був ув'язнений та відбував заслання у таборах за непокору радянській владі. Громадський діяч за покликанням, він завжди розглядав людську гідність як основоположну психологічну, правову та філософську категорію. Його ідеї можна порівняти із ідеями європейської культури. Так, такі визначні філософи як Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, І.Фіхте, Г. Гегель та ін. пов'язують поняття людської гідності із проблемою свободи духу [37, с. 12].

Найвищою цінністю на землі для Є. Сверстюка є людина: «Особа – найвища цінність, порівняно з усіма земними цінностями. Бо особистість є відображенням особи Христа...на ній тримається громадянське суспільство» [9, с. 6]. Завдяки прагненню до вдосконалення реалізується розуміння людини як Божої подоби, людина може бути лише метою і ні в якому разі не може бути засобом. Особистість Сверстюк трактував так: «Бог створив людину, а не маси, і вона має знайти свою дорогу» [50].

Свої переконання Є. Сверстюк намагався залишати на папері, а також у різний спосіб намагався донести народові незалежної України, шляхом виступів, участі у мітингах, майданах, виступав із лекціями перед молодіжною аудиторією у провідних університетах України, на радіо та телебаченні, розповсюджував свою інформацію шляхом форумів, конференцій, вечорів тощо.

Євген Сверстюк завжди радо відповідав на заклики зустрітися із молодіжною аудиторією. Бесіди із молодим поколінням формувалися в основному на дискусіях та були творчими. Так, виступаючи перед старшокласниками або студентами він створив своєрідний «кодекс людини», де основними у кодексі

були чесноти людини, які не змінюються з часом. Наприклад, це можуть бути Катехизмові правди (дев'ять плодів Святого духа: любов, радість, мир, терпеливість,, доброзичливість, милосердя, віра, лагідність, поміркованість) [6, с. 26].

Активно підтримуючи Революцію Гідності, Є. Сверстюк будучи уже в немолодому віці все ж приходив на Майдан, спілкувався із молоддю, давав стосовно тих подій інтерв'ю. Так, в одному із таких інтерв'ю він сказав: «Майдан людей підіймає разом з почуттями справедливості, солідарности, безкорисливості». Проте тема боротьби за утвердження національної свідомості громадян не є новою, так вона набула нового значення в Україні після Євромайдану та початку війни на Сході України, але все ж її прагнули вивчати та розвивати українські митці ХХ ст, це були дисидентські рухи, основними представниками яких була молодь.

У 1959–1960 рр. були створені Клуби творчої молоді у Києві та Львові які стали осередками розвитку української культури у часи русифікаторської політики Радянського Союзу. Членами Клубу були такі відомі представники як А. Горська, Л. Костенко, В. Зарецький, І. Дзюба, І. Світличний та ін. Шістдесятники прагнули до утвердження духовної незалежності, формували ідеали громадянського суспільства та служіння народові [31].

Виховати національно свідому особистість можна на прикладі життя і творчості Є. Сверстюка. Народжений у селянській сім'ї в одному із волинських сіл, він ніколи не цурався рідних коренів. Приїздив по можливості до батьків. Ще з раннього дитинства, були закладені в нього християнські традиції, рідна мова та любов до Батьківщини. Так, на запитання ким ти хочеш бути, публіцист відповідав «Хочу сидіти в тюрмі за Україну». З цих слів уже стає зрозумілим, що національна свідомість у Євгена Сверстюка формувалася із раннього дитинства [41].

Навчався у Львівському університеті на спеціальності «логіка і психологія» а по закінченню працював вчителем української мови та літератури в м. Почаєві та с. Богданівка. У студентські та молоді роки брав активну участь у громадських

та культурних заходах, намагався в школах де працював, змінити світогляд вчителів та учнів, які знаходилися під тотальним контролем, прагнув змінити «систему», виступав із закликами проти Гітлера та Сталіна [50]. Це відбувалося у 1950-ті роки і такі виступи уявити важко. До речі, в той час, коли повсюдно лунала російська мова, Сверстюк ніколи нею не розмовляв. Він говорив виключно українською мовою. Напевно тому він і не затримувався більше двох років на жодній роботі, бо прагнув бути українцем зі свободою слова, думки та віри.

До ув'язнення 1972 р. працював викладачем української мови в Полтавському університеті (1956–1959 рр), був старшим науковим керівником НДІ психології (1959–1960), завідувачем відділу прози журналу «Вітчизна» (1961–1962), сааме тут познайомився з І. Дзюбою, з яким одразу знайшов спільну мову. У 1965 і до арешту в 1972 році працював секретарем «Українського ботанічного журналу» [32, с. 40].

А в 1972 році прийшли до Є. Сверстюка з обшуком та заарештували на років тюрми та 5 заслання, за поширення антирадянської агітації. Працівники КГБ довго вивчали документи, його книгу «Собор у риштованні» та інші статті і дали максимальний термін ув'язнення. Але тюрма його не зламала. Він серед тюремних камер продовжував писати, брав активну участь у всіх мітингах і багато молився, можливо саме молитва допомогла йому пернжити ті важкі часи. А ще Сверстюк казав, що саме тюрма зробила його письменником. Виступаючи перед студентами українських університетів, одного разу філософ сказав: «Щоб вижити в ув'язненні, людина має створити в серці цитадель духовної оборони, більше того вона сама повинна стати такою цитаделлю. А для цього необхідна віра і молитва як опора в усіх випробуваннях» [50].

Від часу проголошення незалежності України Є. Сверстюк почав активно друкувати свої книги. Це були «На полі честі», «На святі надій», «На свято жінки» та ін. Довгий час був редактором газети «Наша віра». А також був обраний президентом Українського ПЕН – центру, президент асоціації

незалежної української інтелігенції, саае ця асоціація визначає кращих митців лвтератури премією імені Василя Стуса [27].

Визнання до Свєрстюка в повній мірі не прийшло і по сьогодні. Більше публіциста знають за кордоном, там його книги розходились моментально, за кордоном Євген Олександрович мав свого читача. На запрошення Є. Свєрстюк виступав на філософські і релігійні теми а Гарварді, Америці, Урбані, Римі, Любліні, Торонто, Єрусалимі, Парижі, Філідельфії та багатьох інших містах Європи. До слова, Євген Свєрстюк був на аудієнції в 1992 р. у ПапиРимського Івана Павла II [1, с. 865].

Хоча він і нагороджений багатьма орденами та преміями і в Україні. Так, він є Лауреатом Державної премії України імені Т. Шевченка, нагороджений орденом Свободи. Особливістю Свєрстюка у громадській діяльності є те, що він ніколи не був при владі, не брав участі у жодних виборах та не був членом жодної партії. Це давало йому переваги, нікому не підпорядковуватись, бути вільним у висловлюваннях та позиціях [50].

Проте, Євген Свєрстюк по сьогодні залишається маловідомою постаттю для широкого загалу. Національне виховання Є. Свєрстюк вважав необхідною засадою формування особистості. Національне і релігійне виховання має бути присутнє повсюдно особливо у шкільних навчальних закладах, адже там формуються основні етапи розвитку індивіда. Джерелом української національної ідентичності є народна культура, професійна культура і християнство.

Світогляд Є. Свєрстюка ґрунтується на таких поняттях, як цінність, особа, соціальне середовище. В. Лісовий про постать Є. Свєрстюка висловлювався так: «це постать, що однією рукою вказує на «небо», а в другій тримає шпагу, націлену на ті опудала, що претендують замінити справжні розуміння і цінності» [58, с. 293].

Отже, нині як ніколи постає питання виховання національної свідомості серед дітей та молоді. Адже загроза з боку Росії, яка щоденно нищить нашу культурну, духовну, матеріальну спадщину, є нищівною. Формування

національної свідомості можна продемонструвати учням на прикладі життєвого шляху видатного українського дисидента, філософа, критика, публіциста і просто свідомого українця Євгена Свєрстюка. Він ціле життя боровся за право вільного слова, право вибору релігії, мови, нації.

Він як ніхто інший боровся за вільну незалежну Україну, а його зброєю було слово. Тому виховувати патріотизм, національну самосвідомість серед учнів варто, ставлячи в приклад цю людину з великої букви. Постать Євгена Свєрстюка можна використовувати на уроках історії України (як дисидента, політв'язня, критика, громадського діяча та ін), на уроках української мови та літератури (використовуючи його твори, поеми, есеї, книги), в позакласній роботі тощо. Можна використати тему «Виховання національної свідомості учнів на прикладі громадської активності та творчої спадщини Євгена Свєрстюка» як виховну годину, в контексті ціннісного ставлення до держави (Див. дод. Ж).

ВИСНОВКИ

Засади світоглядних поглядів та становлення особистості формується у людині з дитинства. Націоналістичні ідеї незалежної України, спротив всім окупаційним владам формувався у Є. Сверстюка ще з самого дитинства, з материнських та батьківських настанов.

Народжений у звичайній християнській роботящій сім'ї наймолодшою дитиною, Є. Сверстюку була прищеплена віра у всьому покладатися на волю Всевишнього, саме з такими переконаннями чоловік і пройшов усе своє життя. Вибір шляху був очевидним ще з раннього дитинства, а в студентські роки та роки роботи вчителем у сільських школах, затвердився остаточно. Є. Сверстюк був розумною, вольовою та емоційною людиною, завжди говорив що думав, дружив лише із відважними людьми, які як і він виступали проти радянської влади та голосно про це заявляли.

Після закінчення Львівського університету Є. Сверстюк одразу зрозумів, що йому не по дорозі із ідеологією правлячого режиму. Із зародженням дисидентського руху та руху шістдесятників був одним із найактивніших його учасників. Працюючи критиком у різних виданнях протягом 1950–60-х років активно та повсюдно виступав проти радянської влади, із відкритими промовами виступав на літературних вечорах та молодіжних зустрічах. Активно друкувався із критичними статтями у самвидаві. В той час написав «Собор у риштованні», «На свято матері», «Іван Котляревський сміється», в яких викривав вади тогочасної влади. Резонансною була стаття Сверстюка «Справа над Погружальським». Де та як тільки міг боровся проти дискримінації та русифікації української культури.

За таку громадську активність був заарештований. Сім років тюрми та п'ять років заслання, присудили Євгену Сверстюку за розповсюдження антирадянської літератури. Він відбув покарання з 1972 до 1983 року у 36-й найгіршій зоні та заслання у Бурятії.

На засланні працював столяром. Будучи навіть у тюремній камері, завжди брав активну участь у страйках, голодуваннях, але ніколи не був ініціатором таких заходів, адже вважав, що боротися із конвоем та тамтешніми солдатами він не має чого, для нього вони були занадто примітивні. Не один раз сидів у карцері, дуже вже був гострий на розмову зі слідчими та табірним конвоем, Але не скорився. Не пішов на поступки, навіть живучи у тих страшних умовах, навіть коли гнітили та сміялись, не зрікся власної думки, не зрікся української мови та думки про розвиток української культури. Сидячи в самотності в одинокій камері багато молився, думав та писав. Свої написані поеми завдяки своїм близьким та друзям, які відвідували його коли він був на засланні передавав на волю.

Активно продовжував свою громадську діяльність Євген Сверстюк і після повернення із заслання. Верховний суд тодішнього ще УРСР визнав повну безпідставність обвинувачень Є. Сверстюка. Для Сверстюка це не мало якогось особливого значення. Він активно продовжував боротися проти комуністичного режиму. В кінці 80-х один із перших хто отримав закордонний паспорт та побував у багатьох державах світу, куди його запрошували виступити зі своїми лекціями.

Активно підтримував розпад СРСР та утворення незалежної України. У своїй громадській діяльності організував святкування хрещення Руси-України, брав участь у літературних вечорах та вечорах пам'яті. Почав давати до друку свої праці та статті. Особливо відзначилась в той час стаття про В. Стуса, в якій Сверстюк відверто розповів про радянську тоталітарну систему. Один із ініціаторів перевезення праху В. Стуса в Україну. На початку 90-х був членом УГС, редактором газети «Наша віра».

Після проголошення незалежності України Євген Сверстюк був великим прихильником де радянзації суспільства. Він ніколи не був при владі, не брав участі у жодних виборах, тому ніколи і нікому не підпорядковувався. Це було йому на руку, адже міг висловлювати свою думку про будь кого вільно і справедливо.

В часи незалежної України продовжував писати та друкувати свої книги. Так, за книгу «Шевченко понад часом» був удостоєний премії імені Т. Шевченка. Підтримував народ на майдані у 2004 р, а особливо у 2014 р. З перших днів він перебував серед молоді, був прихильником такого зрушення суспільства. Тішився дуже з того, що національна свідомість народу пробуджується. Критикував тодішню владу. Виступав на площі під час революції гідності разом із Кир Любомиром (Гузарем).

Є. Сверстюк був одним із ініціаторів створення Групи «Першого грудня» яка об'єднала церковних та громадських діячів, інтелігенцію, істориків, юристів, економістів заради розвитку нашої держави та наближення до європейських засад.

Нині як ніколи постає питання виховання національної свідомості серед дітей та молоді. Адже загроза з боку Росії, яка щоденно нищить нашу культурну, духовну, матеріальну спадщину є нищівною. Формування національної свідомості, можна продемонструвати учням на прикладі життєвого шляху видатного українського дисидента, філософа, критика, публіциста і просто свідомого українця Євгена Сверстюка. Він ціле життя боровся за право вільного слова, право вибору релігії, мови, нації. Він як ніхто інший боровся за вільну незалежну Україну, а його зброєю завжди було слово.

Тому, виховувати патріотизм, самоусвідомлення серед учнів, варто на прикладі людини з великої букви. Постать Євгена Сверстюка можна використовувати на уроках історії України (як дисидента, політв'язня, критика, громадського діяча та ін), на уроках української мови та літератури (використовуючи його твори, поеми, есеї, книги), в позакласній роботі тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажан О. Г. Сверстюк Євген Олександрович / Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред.кол. В. А. Смолій та ін.; Інститут історії України НАН. К.: Наукова думка, 2012. Т. 9.: П-С. С. 469-944.
2. Бажан О. Самвидав / Політична енциклопедія. Редкол. : Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 649.
3. Бажан О. Г. Переслідування інакодумства в центральній Україні у 60-80-х рр.. /Історія України. Маловідомі імена, події, факти. 1996. Вип.1.С. 422.
4. Бажан О. Г. Дисидентські (опозиційні) рухи 1960-1980-х р. в Україні. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол. В. А. Смолій; інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2004.Т.2.Г-Д. С. 518 .
5. Бондарук Л. Десять слів про Євгена Сверстюка. 2018. Веб-сайт. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/12/25/153470/>. (дата звернення: 22.01.2023).
6. Барчук В. Проблеми духовності в публіцистиці Євгена Сверстюка: на матеріалі газети «наша віра» / Віра Барчук // Журналістика, філологія та медіаосвіта: 3 2.т. – Т.1. – Полтава: Освіта, 2009. – С. 18-22.
7. Виховання національно-патріотичних цінностей – пріоритетне завдання виховної системи ПТНЗ. Методичні рекомендації. Керницька Т. В.Дніпропетровськ. 2015. 36с.
8. Вишняк М. Патріотичне виховання учнів за допомогою української мови та літератури. Рідна школа. 2001. №9. С. 25-28.
9. Вербич В. Голгофа і свято надій Євгена Сверстюка. Луцьк молодий. 2003.Ч. 12 (155). 20 березня. С. 1-6.
10. Горська А. Червона тінь калини. Листи, спогади, статті ред.. О. Зарецький, М. Маричевський, Київ: «Спалах». 1996. 240 с.
11. Дисидентські комунікації в Україні (1960-початку 1990 рр.):інтерв'ю з учасниками та свідками: хрестоматія для студентів спеціальності 061

- «Журналістика»/ О. С. Мельникова. Маріуполь: Центр друку «Калейдоскоп», 2018. 122с.
12. Дзюба І. Феномен Євгена Сверстюка. Літературна Україна. 1995. 2 березня. С. 3.
 13. Дзюба І. Слово прощання з другом / Іван Дзюба. День. 2014. 4 грудня.
 14. Дубовик С. О. Особовий фонд культурного і громадського діяча Євгена Сверстюка в ЦДАМЛМ України (до 90-річчя від дня народження). Огляд джерел та документальні нариси. С. 120-128.
 15. Дениско Т. Євген Сверстюк: «Навіть у найтемніші дні без просвітків я відчував, що моя зірка – висока, і любив її». 12.12.2018. веб-сайт. URL <http://zorya.poltava.ua/ievgen-sverstjuk-navit-u-najtemnishih-dni-bez-prosvitkiv-ja-vidchuvav-shho-moja-zirka-visok>. (дата звернення 22.01.2023).
 16. Енциклопедія українознавства: словникова частина в 11 т. Наукове товариство імені Шевченка. ред. В. Кубійович, Париж-Нью-Йорк: Молоде життя. 1955-1995.
 17. Євген Сверстюк: бібліографічний покажчик. М-во культури України, Нац. Б-ка України імені Ярослава Мудрого / упорядник Г. В. Волянська, О. О. Галганова. Київ, 2017. 216 с.
 18. Євген Сверстюк- Валерія Андрієвська. Литсування. Веб-сайт. URL: <https://duh-i-litera.com/bookstore/lystuvannia>. (дата звернення 13.01.2023).
 19. Євромайдан – веб –сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.(дата звернення 23.01.2023).
 20. З приводу процесу над Погружальським. Харківська правозахисна група. В. Овсієнко. Веб сайт. URL: <https://museum.khpg.org/1162802785> (дата звернення 29.01.2023).
 21. З інтерв'ю Василя Овсієнка про Є. Сверстюка в студії Громадського ТБ 4 грудня 2014р. Веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=05NjtxjDels&list=UU2oGvjIJwxn1KeZR3JtE-uQ&index=3825>. (дата звернення 22.01.2023).

22. Історія України: Україна і процес перебудови. Веб-сайт. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%86%D1>. (дата звернення 29.01.2023).
23. Ісіченко І. Про майбутнє газети «Наша віра» (заява). Веб-сайт. URL: <http://www.bishop.kharkov.ua/statements>. (дата звернення 22.01.2023).
24. Каплун В., Овсієнко В. Сверстюк Євген Олександрович. Автобіографія. 20.04.2005. URL : <https://khrpg.org/1417535860>. (дата звернення 22.01.2023).
25. Кучер Н. Євген Сверстюк: людина в людстві / Наталя Кучер. Дзвін. 2015. №1. С. 142-146.
26. Колощук Н. «Тільки слово торує слід...»: Екзистанційні мотиви та ідеалістичний світогляд у ліриці Є. Сверстюка. Волинь філологічна: текст і контекст. 2016. С. 221-232.
27. Калита В. Євген Сверстюк: Тернистий шлях до істини. Листи до приятелів. грудень, 2017. URL: <https://lysty.net.ua/esverstiuk/> (дата звернення 22.01.2023).
28. Коцюбинська М. Кризь велику призму. Сверстюк Є. На святі надій: вибране. Київ, 1999. С. 6–7.
29. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція у русі опору 1960-80-х років. К.: Либідь, 1995. 224 с.
30. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015. №641.
31. Кравченко М. А. Виховання національної свідомості та патріотизму на уроках української мови та літератури та в позакласній роботі. м. Білгород-Дністровський. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-nacionalno-svidomosti-i-patriotizmu-na>. (дата звернення: 12.01.2023).
32. Коцан І. Ідеї Євгена Сверстюка в контексті гуманізації освіти. Волинь філологічна: текст і контекст. Березень 2016. С.39-46
33. Кушнір Г. О. Газета Євгена Сверстюка «Наша віра» як феномен української релігійної журналістики. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації». Вип. 7-8. Харків, 2015. С. 10-17.

34. Левчук Т. Зміна критеріїв художності в естетиці шістдесятництва. Волинь філологічна: текст і контекст. 15 березня. 2016. С. 48-59.
35. Лисенко Л. І. Образна система публіцистики Євгена Сверстюка як чинник оптимізації соціокультурної комунікації українства: дис. На здобуття наук. Ступеня канд.. наук із соц.. ком: 27.00.04 / Леся Іванівна Лисенко. К., 2011. 175 с.
36. Мельничук Б., Сенік А. Сверстюк Євген Олександрович. Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / ред. Кол. Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. Т. 3.: П-Я. С.232.
37. Музиченко Я. Закарбований у вічності. Україна молода. 2015. 6 січня. С.12.
38. Мокрик Р. «Хтось таки почує...» До уродин Євгена Сверстюка. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/12/13/162161/>. (дата звернення 22.01.2023).
39. Національно-визвольна боротьба та становлення і збереження державності України: зб. матеріалів XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 19-20 листопада 2020 р., Харків: ХНУРЕ, 2020. 189 с.
40. Національно-патріотичне виховання. Міністерство освіти і науки України. Веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>. (дата звернення 23.01.2023).
41. Невідомі факти з життя Євгена Сверстюка. – інтерв'ю від 12.09.2015. URL: <https://www.volynnews.com/news/culture/nevidomi-fakty-z-zhyttia-yevhena-sverstiuka/>. (дата звернення 22.01.2023).
42. Національно-патріотичне виховання. веб –сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkia>. (дата звернення 1.02.2023).
43. Ольшевський І. Постать і творчість Євгена Сверстюка на сторінках газети «Луцьк молодий»(1999-2005 рр.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. Літературознавство. №1 (326), 2016. С. 34-37.

44. Овсієнко О. З приводу процесу над Погружальським. Харківська правозахисна група. 06.11.2006.
45. Похвальовська О. Українські шістедсятники: філософія бунту. Сучасність. 2000. №4. С. 5-8.
46. Петренко О. Дежнюк Г. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді. Позакласний час. 2005. №3-4. С. 28-29.
47. Пен-клуб. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М - Я. С. 195-196.
48. Сверстюк Є. «Утрачено той рівень культури, який зобов'язує до сповідання вершин і плекання принципу правдивості» (інтерв'ю Олександрі Лавріненко, 6 листопада 1999 р.). № 207 (1999).
49. Сверстюк Є. Матері-страдниці. Авангард. Журнал української молоді. Нью-Йорк, січень-лютий 1982. Ч.1. С.41.
50. Сверстюк Євген Олександрович: автобіографічна розповідь. Портрет на осінньому плесі. Розповідь записав Василь Овсієнко за програмою Харківської правозахисної групи 26 грудня 1999 та 9 січня 2000 року. Доповнена у липні-листопаді 2005. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=11547008> (дата звернення 22.01.2023).
51. Сверстюк Є. 22 листопада 2004 року. Майдан незалежності. Луцьк молодий. 2004. Ч. 42. (226). 2 грудня. С. 1-3.
52. Сверстюк Є. Майдан вимагає служіння. Луцьк молодий. 2005. Ч. 31 (261). 29 вересня. С. 1-3.
53. Сверстюк Євген Олександрович. Шевченківська енциклопедія. У 6-ти т. Т. 5: П-С. / гол. Ред. М. Г. Жулинський. Київ: Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2007. С. 663-665.
54. Сверстюк Є. На хвилях «Свободи». Луцьк: ВМА «Терен», 2004. 312 с.
55. Сверстюк Є. «Наша віра-православ'я» / Євген Сверстюк. Український журнал. 2009. №4. С.23-24.
56. Сверстюк Є. На святі надій: вибране / Євген Сверстюк. К.: Наша віра,1999. 784 с.

57. Сверстюк Є. О. На полі чести: у 2-х кн.. Кн.1. Невже то я? / Є. О. Свєрстюк [упорядник О. Сінченко]. К:Кліо, 2015. 368 с.
58. Свєрстюк Є. О. На полі чести: у 2-х кн.. Кн.2. Наш сучасник Євген Свєрстюк / упорядник В. Овсієнко. К.: Кліо, 2015. 600 с.
59. Свєрстюк Є. Промінентна особистість. Смирнов А. І., М. Скрипник: громадсько-політичний і церковний діяч, 1930-1944: моногр. / передм. Є. Свєрстюка. 2-ге вид. К.: Смолоскип, 2009. С. 3-11.
60. Свєрстюк Є. Путин нижє Гитлера... інтерв'ю з Гордоном. URL: gordonua.com/publications/Sverstyuk-Putin-nizheGitlera-Eto-pryshch-kotoryu-vyskakivaet-vnepristoynom-meste-20613.html. (дата звернення 22.01.2023).
61. Свєрстюк Є. Собор у риштованні. Документи III. Перша Українська друкарня у Франції.: Українське в-во Смолоскип ім. В. Симоненка. 1970. 173с.
62. Свєрстюк Є. Нині Святвечір. Дніпро. 1996. №3-4. С. 10.
63. Свєрстюк Є. Не мир, а меч. Луцьк: Терен, 2009. 500 с.
64. Свєрстюк Є. Профіль на тлі покоління. Літературна Україна. 1993. 25 лютого-5 березня. С. 1.
65. Свєрстюк Є. Іван Котляревський сміється. На святі надій. – Веб-сайт. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20160716-ivakotlyarevskij-smiyetsya-uevgen-sverstyuk>. (дата звернення 21.01.2023).
66. Свєрстюк Є. З приводу процесу над Погружальським / гол. Ред.. І Світличний. Січасність, рік V, ч. 2. лютий 1965. С. 78-84.
67. Склєнар І. Часопис «Наша віра» як тип релігійно-культурологічного видання. Збірник праць кафедри української преси. Міністерство освіти і науки України, ЛНУ ім. І. Франка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. Вип. 3. С. 326-333.
68. Самвидав. універсальний словник-енциклопедія. 4-те вид. К.: Тека .2006. С. 364-365.
69. Указ Президента України. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей. Веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>. (дата звернення 29.01.2023).

70. Тарнашинська Л. Українське шістедсятицтво: аберація явища у постмодерному прочитанні / Людмила Тарнашинська. Слово і час. 2006. №3. С. 59-71.
71. Тарнашинська Л. Шістедсятицтво: філософія покоління як «публічна свідомість» / Людмила Тарнашинська. Сучасність. 2005. №4. С. 105-117.
72. Шевченківські лауреати. 1961-2001: Енциклопедичний довідник. К., 2001. С. 466-467.
73. Шістедсятники. Літературознавча енциклопедія у 2-х т. / авт. – уклад. Ю. І. Ковалів. К.: «Академія», 2007. Т. 2. М-Я. С. 587.
74. Яремчук О. Євген Сверстюк: «Майдан працює на перспективу». День №229 (2013). URL: <https://day.kyiv.ua/article/podrobytsi/evhen-sverstyuk-may> (дата звернення 31.01.2023).

ДОДАТКИ***ДОДАТОК А***

Сверстюк Євген Олександрович (1928-2014)

URL: <https://khpg.org/1417535860>

Полтавський педінститут (нині – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), де працював Євген Сверстюк

URL: https://pon.org.ua/news_regions/4874-u-poltavskomu-naconalnomu-pedagogchnomu-unversitet-vdznachili-den-nauki.html

ДОДАТОК В

Цвіт українського «шістдесятництва»: Микола Вінграновський, Іван Дзюба,
Іван Драч, Іван Світличний, Ліна Костенко, Євген Сверстюк

URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/04/11/162565/>

ДОДАТОК Г

36-та зона Пермського ГУЛАГу: загальний вигляд, один із бараків, штрафний ізолятор (карцер)

URL: <https://www.imago-images.de/fotos-bilder/gulag-ural>

Є. Сверстюк хрест «Убієнним синам України»

URL: <https://zahid.espreso.tv/odin-v-poli-voin-den-pamyati-evgena-sverstyuka>

Євген Сверстюк – головний редактор газети «Наша віра».

URL: <https://ukrainianpeople.us/%D1%94%D0%B2%D0%B3%D0%B5%D0%BD-%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D1%8E%D0%BA-%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0%D1%80-%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%B9-%D1%94/>

Разом із кардиналом Любомиром Гузаром Євген Сверстюк стояв біля витоків Ініціативної групи «Першого грудня» (створена 1 грудня 2011 р. – у 20-ту річницю референдуму за незалежність).

URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/desyat-sliv-pro-evgena-sverstyuka>

План-конспект уроку

Урок №15

Дата: 08.12.22 р.

Клас 11

Тема: «Євген Сверстюк в українському дисидентському русі»**Мета уроку:****Навчальна:**

- ознайомити учнів із життям та творчістю Євгена Сверстюка; / *інформаційна, хронологічна*
- охарактеризувати участь Є. Сверстюка в укр. дисидентському русі; / *логічна, інформаційна, хронологічна*
- сформувати уявлення про діяльність Сверстюка в незалежній Україні; / *аксіологічна, логічна*
- навчити працювати самостійно з підручником (Власов «Історія України» 11 клас); / *інформаційна*
- навчити самостійно виконувати пошукові й випереджаючі завдання, готувати повідомлення, презентації, розповіді й представляти їх на уроці в ролі учнів-консультантів, експертів, опонентів. / *логічна, інформаційна, аксіологічна*

Розвивальна:

- вдосконалювати навички аналізу, критичного оцінювання історичних подій; / *логічна, аксіологічна*
- удосконалювати вміння працювати з текстом підручника та Інтернет-ресурсами (<https://youtu.be/A-geXF3kMNs> , <https://youtu.be/3Wbw3a70XaQ>); / *інформаційна, аксіологічна*
- розвивати вміння і навички співпраці, висловлювання, відстоювати та обґрунтовувати свою точку зору; / *комунікаційна, мовленнєва*
- удосконалювати навички словникової роботи, з'ясовувати значення понять і термінів (дисидентський рух); / *інформаційна*
- розвивати креативне та логічне мислення («Мозковий штурм», «Бліц-опитування»); / *логічна, аксіологічна*
- закріпити знання набуті під час вивчення нового матеріалу (Коротке онлайн-тестування, «Мікрофон»). / *логічна, мовленнєва, аксіологічна, комунікаційна*

Виховна:

- формувати повагу до історичного минулого України; / *громадянська*
- формувати громадянську компетентність та національну свідомість; / *громадянська*
- виховувати почуття патріотизму та любові до Батьківщини; / *громадянська*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань; / *мовленнєва, комунікаційна, логічна, аксіологічна*
- виховувати вміння працювати в колективі (розповіді учнів: істориків, біографів) / *комунікаційна*

- виховувати повагу до іншої думки, толерантність. / *громадянська*

- викликати почуття відповідальності за збереження української державності. / *громадянська*

Тип уроку: комбінований із використанням розповідей учнів.

Обладнання: підручник Власов Історія України (рівень стандарту) для 11 класу, ілюстрації до теми, мультимедія

Основні терміни та поняття:

Дисидентський рух

Основні події:

1960-х — початок 1980-х рр. – дисидентський рух.

1972 р. – засудження та арешт Є. Сверстюка.

Історичні постаті: Є. Сверстюк

План:

1. Дитинство Є. Сверстюка.
2. Євген Сверстюк і дисидентський рух.
3. Є. Сверстюк в незалежній Україні. Творчість. Смерть.

Хід уроку

Час	Етап уроку	Навч.-вих. діяльність вчителя	Навч.-вих. діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організ. момент	Привітання з учнями, перевірка присутніх, побажання хорошого настрою.		
7 хв.	II. Перевірка д/з.		Учні підготували коротенькі розповіді, що стосуються Євгена Сверстюка. Під час уроку будуть їх презентувати.	<i>Інформаційна</i>
3 хв.	III. Етап мотивації		<ul style="list-style-type: none"> - Скажіть будь ласка, чи знаєте ви хто зображений на фото? - Що ви знаєте про цих людей? 	<i>Логічна</i> <i>Логічна</i>

		 <p>- Сьогодні ми з вами поговоримо про рух шістдесятників, представниками якого були Євген Сверстюк, Ліна Костенко, Василь Стус, Іван Драч, Дмитро Павличко та багато інших які перейшли тюрми та заслання і не скорилися радянській владі, а навпаки стали одними із фундаторів незалежності України. Одним із таких «великих людей» був Євген Сверстюк. Саме про нього ми сьогодні дізнаємося.</p> <p>- В нас сьогодні будуть працювати три групи: біографи та історики.</p>		
2 хв.	IV. Актуалізація опорних знань		<ol style="list-style-type: none"> 1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? 2. Які характерні риси епохи? 	Логічна, хронологічна
20 хв.	V. Етап пояснення нового матеріалу	<p>1. / інформаційна, хронологічна, просторова</p> <p>- 13 грудня 1928 р. в селі Сільце Волинської області народився Євген Олександрович Сверстюк. Він виріс у родині інтелектуалів. Ще з раннього</p>	<p>Біограф 1.</p> <p>Ріс на прикладі своїх старших братів, один з них був в УПА, а інший в ОУН. Після закінчення школи у 1947 р. Євген вступив до Львівського університету на кафедру «логіка і психологія». В період</p>	Мовленнєва, хронологічна

		<p>дитинства Євген виявив надзвичайні здібності до літературного творчості та поетичного мистецтва.</p> <p>- Віра в Бога і християнство було основою його життя. З 1991 року був незмінним редактором православної газети «Наша віра».</p> <p>- Він починав свій трудовий шлях як Учитель. І залишився ним протягом всього життя. Кожному знаходив мудре слово поради, підтримки чи життєвого прикладу.</p> <p>- Євген Сверстюк ніколи не служив політикам і не вихваляв влади. Йому ніщо й ніколи не заважало бути відвертим у своїх оцінках.</p> <p>- Він жодного дня не прожив, як він казав «без рядка». Євген Сверстюк є автором книг, численних статей з літературознавства, психології і релігієзнавства; поезій, перекладів із німецької, англійської, російської мов на українську.</p> <p>- Сверстюк постійно звертався до творчості Тараса Шевченка. Для нього це було потребою і водночас обов'язком довести всім довкола, що Шевченко цікавий, актуальний і дуже потрібний щодня і кожному українцю.</p>	<p>з 1956 до 1972 років працював вчителем української мови у м. Почаєві та с. Богданівка.</p> <p>Мозковий штурм</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Коли народився Є. Сверстюк? 2. Де здобував освіту? 3. Редактором якої газети був Сверстюк? <p>Історик 1. https://youtu.be/A-geXF3kMNs</p>	<p><i>Логічна, хронологічна, мовленнєва</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p>
--	--	---	---	--

		<p><i>2./ інформаційна, хронологічна</i></p> <p>- Євген Сверстюк був видатним діячем дисидентського руху в Союзі Радянських Соціалістичних Республік. Він відзначався своєю незламною волею і наполегливим боротьбою за свободу слова, права людини та громадянські свободи. Його внесок у боротьбу проти тоталітарного режиму залишає невимовно великий слід у історії України.</p> <p>- Під час навчання в Київському університеті Сверстюк активно займався літературною діяльністю та брав участь у студентському самоврядуванні. Однак його переконання та критичне ставлення до комуністичної влади зіткнулися з репресіями.</p> <p>- У 1972 році він був засуджений до п'яти років позбавлення волі за «антисоветську агітацію та пропаганду». Це була початкова точка його активної участі у дисидентському русі.</p> <p>- Після звільнення з в'язниці Євген Сверстюк не припинив своєї боротьби. Він став одним із засновників і активним учасником українського громадянського правозахисного руху. В рамках дисидентської діяльності він</p>	<p>Історик 2. https://youtu.be/3Wbw3a70XaQ</p> <p>Біограф 2. Після написання своїх знаменитих праць «Собор у риштованні», «Іван Котляревський сміється», «На свято жінки» в яких він викривав тогочасну систему влади, у 1972 р. Євгена Сверстюка було заарештовано, а пізніше засуджено на 7 років тюрми та 5 років заслання за статтю «розповсюдження антирадянської агітації».</p> <p>«Бліц-опитування»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Коли розпочався рух шістдесятників? 2. Які репресії застосовували проти учасників руху? 3. В якому році був ув'язнений Є. Сверстюк? Та за що? 	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна, мовленнєва, хронологічна</i></p> <p><i>Логічна, мовленнєва, хронологічна</i></p>
--	--	---	---	---

		<p>писав листи до влади з закликами до політичних реформ, відстоював права політв'язнів та жертв політичного репресивного апарату.</p> <p>3. / інформаційна, хронологічна</p> <p>-Сверстюк також був видатним поетом. Його поезія проникнута патріотизмом, гострим критичним поглядом на владу. Він був автором збірок поезій, які, на жаль, були під забороною радянської цензури.</p> <p>- Це не завадило Євгену використовувати поетичне слово як засіб виразу своїх переконань та сприяти розповсюдженню ідей свободи та правди.</p> <p>- На протязі багатьох років Євген Сверстюк став символом боротьби за свободу й незалежність України.</p> <p>- Після проголошення незалежності України Євген Сверстюк продовжував активну громадську діяльність. Він став одним із засновників Національної спілки письменників України та працював на культурному поприщі, просуюючи українську літературу та мистецтво як символ</p>	<p style="text-align: center;">Біограф 3.</p> <p>За часів незалежної України він був обраний президентом ПЕН –центру, був редактором газети «Наша віра», писав нові книги «На святі надій», «Блудні сини України», «Шевченко і час», саме за останню працю був нагороджений державною премією України імені Т. Шевченка.</p>	<p style="text-align: center;"><i>Інформаційна, мовленнєва, хронологічна</i></p>
--	--	--	---	--

		національного самовизначення та ідентичності. - Євген Сверстюк помер 1 грудня 2014 року, залишивши по собі видатну спадщину як дисидент, поет та активіст. Його боротьба проти тоталітаризму та його здатність зберігати гідність в умовах репресій залишаються надзвичайно важливими для сучасної України.	Біограф 3. 2000 роках був головним ініціатором утворення групи «Першого грудня» (2011 р), активним учасником Революції Гідності. Помер 1 грудня 2014 р.	<i>Хронологічна, мовленнєва</i>
6 хв.	VI. Етап системат. знань		Коротке тестування https://learningapps.org/watch?v=ps7h420wc23 «Мікрофон» (на вибір) 1. На уроці я дізнався (лась)..... 2. Хотіла (в) б ще більше дізнатись..... 3. Мені було цікаво почути про	<i>Логічна, хронологічна</i> <i>Аксіологічна, мовленнєва</i>
3 хв.	VII. Висновки	- Як бачимо життя Є. Сверстюка – це дорога через терни до зірок. Людина героїчного духу, він ціле своє життя боровся з тоталітарною системою за щастя рідного народу в незалежній країні. Приклад життя Є. Сверстюка варто запам'ятати та використовувати для подальшого самовдосконалення. / <i>інформаційна</i>		
1 хв.	VIII. Д/з		- Створити онлайн ігри, кросворди, пазли, тести на тему: «Дисидентський рух», «Є. Сверстюк».	